

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Zdravotně sociální fakulta

ŠIKANA Z POHLEDU DĚTÍ

Bakalářská práce

Autor práce:	Věra Horáková
Studijní program:	Rehabilitace
Studijní obor:	Rehabilitační – psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory
Vedoucí práce:	prof. MUDr. Miloš Velemínský, CSc., Dr. h. c. – KKL
Datum odevzdání práce:	14.8.2012

Abstrakt

Název práce: Šikana z pohledu dětí

Hlavním tématem bakalářské práce je přiblížení základních informací týkajících se dětské šikany.

Teoretická část práce vymezuje příčiny jejího vzniku, charakterizuje aktéry šikany, následky i možnosti řešení. Zdůrazňuje, že oběťmi šikany nejsou pouze šikanované děti, šikana poškozuje i samotné iniciátory, dokonce i svědky tohoto krutého bezpráví.

V praktické části, mapující zkušenosti dětí se šikanou, jsou prezentovány výsledky výzkumu rozdělené do tří souborů. V prvním souboru jsou rozebírány písemné příběhy dětí, které se setkaly se šikanou, formou sekundární analýzy údajů z publikace Evy Kadlecové Šikana z pohledu dětí, v druhém souboru jsou zjišťovány informace o znalostech dětí týkajících se šikany a třetí soubor je zaměřen na získání informací o používání schránek důvěry a složení knih s tematikou šikany ve školních knihovnách. Pro informace z druhého a třetího souboru byla použita kvantitativní metoda sběru dat a to technikou dotazníku. Dotazníkové šetření bylo určeno žákům šestých až devátých tříd třech základních škol a ředitelům základních škol v Jihočeském kraji.

Bylo zjištěno, že zkušenosti dětí i způsoby řešení šikany souvisí s věkem agresorů i obětí. Byly potvrzeny tři významné statistické rozdíly mezi žáky šestých a sedmých tříd a žáky osmých a devátých tříd. Děti odlišující se vizáží jsou výrazně častěji šikanovány staršími žáky. Formu kárného opatření, jako následek šikany pro agresora, školy častěji používají v osmých a devátých třídách. V důsledku šikany se častěji stěhovaly, i s celou rodinou, oběti osmých a devátých tříd. Dalšími výzkumy bylo zjištěno, že nejčastějšími iniciátory šikany na druhých stupních základních škol jsou skupiny chlapců a nejčastějšími oběťmi jsou chlapci samotní. Znalosti dětí o šikaně a především kyberšikaně jsou nedostatečné. Z informací ředitelů základních škol vyplývá, že téměř ve všech školách jsou dětem k dispozici schránky důvěry, leč jejich využití v praxi se neosvědčilo, většinou pro nezájem dětí. Složení literatury ve školních knihovnách je různé, ve většině škol převažují díla Michala Koláře.

Je nutné hledat a rozvíjet vhodné formy prevence šikany ve školách, v mimoškolních aktivitách a v rodinách.

Abstract

Certified translation

Name of the Thesis: **Bullying from Children's Perspective**

The main theme of the Bachelor Thesis is approximation of certain basic information concerning the phenomenon of bullying amongst children.

The theoretical part of the Thesis delimitates the causes of bullying, characterizes the actors of bullying, as well as the consequences and solution options. It is emphasized that the range of the victims of bullying is not limited to bullied children, as bullying is harmful to the very initiators of bullying, too, and even to the witnesses of these cruelly unjust practices.

In the practical part, the Thesis maps children's experience with bullying, including presentation of the results of research, divided into three survey baskets. The first basket contains stories written by children who have experienced bullying, presented in the form of a secondary analysis of information from the publication of Eva Kadlecová, *Bullying from Children's Perspective*; in the second basket, information is collected on what children know about bullying; and the contents of the third basket focus on information about the use of confidential mailboxes and the range of books on the subject of bullying in school libraries. Information in the second and third baskets is based on data collection using a quantitative method and a questionnaire survey. The latter was used with students from grade six to nine in three elementary schools and with elementary school principals in the Region of South Bohemia.

It was established that children's experience as well as solutions for bullying depend on the age of the aggressors and victims. Three significant statistical differences were affirmed to exist between students of sixth and seventh grades and students of eighth and ninth grades. Visually different children were subjected to bullying far more often in the older age group. As a form of consequence of bullying, schools tend to apply disciplinary measures more often in eighth and ninth grades. In this age group, the victims of bullying have more often moved to another location with the whole family. Further research has led to the finding that most of the bullies at the second level

of elementary schools, i.e., middle-school level, were groups of boys, whereas most of the victims were individual boys. Generally, children's knowledge of facts about bullying, especially cyber bullying, is inadequate. According to information from the principals of elementary schools, nearly all schools have confidential mailboxes, but their use in practice has not proved to be successful, mainly due to lack of interest on the part of children. The range of literature available at school libraries varies – however, most schools own the works of Michal Kolář.

Suitable forms and ways of preventing bullying at schools, during after-school activities, and in families ought to be found and developed.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 14. srpna 2012

.....
Věra Horáková

Poděkování

Děkuji panu prof. MUDr. Miloši Velemínskému, CSc., Dr. h. c. – KKL za odborné vedení a trpělivost, se kterou mi věnoval při konzultacích s bakalářskou prací. Poděkování patří i mé rodině za obětavou pomoc a podporu při zpracování bakalářské práce.

Obsah

Obsah	8
1. Současný stav	12
1.1 Vymezení pojmu	12
1.2 Příčiny šikanování.....	12
1.2.1 Předpoklady člověka k agresi a krutosti	12
1.2.2 Další příčiny šikany	14
1.3 Iničiátoři šikany	15
1.3.1 Motivační struktury.....	15
1.3.2 Typy iničiátorů šikanování.....	16
1.4 Oběti.....	17
1.4.1 Výchovou k oběti.....	17
1.5 Vnitřní dynamika šikany.....	18
1.5.1 Vývojová stadia šikany	19
1.5.2 Chování zaměřitelné se šikanou.....	21
1.6 Formy šikany	21
1.6.1 Základní formy šikany:	21
1.6.2 Neobvyklé formy šikany.....	25
1.6.3 Varovná místa šikany	26
1.7 Zakrývající a protiúdravný systém.....	27
1.7.1 Základní varianta, komplot velké šestky	27
1.7.2 Rozšířená varianta, spiknutí ochránců spravedlnosti.....	28
1.8 Škody způsobené šikanou	30
1.8.1 Poškození fyzického a psychického zdraví obětí	30

1.8.2 Fixování antisociálních postojů u agresorů	30
1.8.3 Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny	30
1.8.4 Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku	31
1.9 Pomoc. Řešení šikany	31
1.9.1 Příznaky šikanování	31
1.9.2 Diagnostika	33
1.9.3 První pomoc, léčba příznaků	35
1.9.4 Negativní obranné reakce pedagoga při provalení šikany	40
1.9.5 Vlastní léčba skupiny zasažené šikanou	41
1.9.6 Prevence	46
2. Cíle práce a hypotézy	48
2.1 Cíle	48
2.2 Hypotézy	48
3. Metodika výzkumu	50
4. Výsledky	52
4.1 Výsledky výzkumného souboru 1	52
4.2 Výsledky výzkumného souboru 2	58
4.3 Výsledky výzkumného souboru 3	71
5. Diskuze	72
6. Závěr	87
7. Seznam použitých zdrojů	89
8. Klíčová slova	92
9. Přílohy	93

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat šikanou mezi dětmi a šikanou z pohledu dětí. Dva na první pohled stejné pojmy, a přece tak rozdílné.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy pojem šikana definuje jako jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka nebo skupinu žáků (Metodický pokyn, 2008). Existuje nejedna definice šikany, ale všechny mají jedno společné. Šikana se vyznačuje úmyslem ublížit druhému a nepoměrem sil. Nemusí jít pouze o fyzické násilí, stejně tak ublížit umí posměšky, nevhodné poznámky o rodině, přezdívkami, pomluvy, výhrůžky, ničení školních a osobních potřeb, vyžadování peněz, svačiny, součástí ošacení, ale i ignorace, nevšímavost a přehlížení spolužáky.

Šikana mezi dětmi. Naštěstí doba, kdy se hlásalo, že šikana je jev, který ke škole prostě patří, je pryč. V dnešní době existuje celá řada prací, mnoho iniciativ a programů týkajících se šikanování, což je víc než dobře. Přesto výzkumy posledních let opakovaně ukazují, že obětí šikany se stává až 40 % dětí školního věku (Minimalizace šikany 2008). Navíc je potřeba si uvědomit, že oběťmi šikany nejsou jen šikanované děti, šikana poškozuje i samotné iniciátory, dokonce i svědky tohoto krutého bezpráví. Zasahuje do rodin a do vztahů všech zúčastněných. Není to problém škol. Je to problém nás všech. Nás všech, kteří vychováváme děti, nás všech, kteří pracujeme s dětmi.

V teoretické části práce se budu zabývat možnými příčinami, posléze příznaky a pokusím se, opřena o postoje a názory odborníků, nastínit i možná řešení včetně neméně důležité a nezbytné prevence šikanování. Více se zaměřím na kyberšikanu, zlo zneužívající informační komunikační technologie, zlo, které má dnes k dispozici téměř každé dítě školního věku. Nejnovější průzkumy ukazují (Krejčí, Kopecký, 2012), že kyberšikana již v pomyslném souboji četnosti předběhla šikanu klasickou, statistiky potvrzují, že s některou z forem kyberšikany má zkušenost téměř polovina dětí.

Šikana z pohledu dětí. Cílem mé bakalářské práce je zjistit zkušenosti a názory dětí, které se se šikanou setkaly tvář v tvář a posléze zhodnotit společné jmenovatele a rozdíly vycházející právě z dětské zkušenosti. Zdrojem mých úvah budou

autentické příběhy dětí ve věku 11 až 15 let obsažené v publikaci Evy Kadlecové Šikana z pohledu dětí. Metodou mi bude sekundární analýza údajů právě z této, dle mého názoru velice smutné a zároveň poučné, knihy. Dalšími metodami sběru dat budou dotazníková šetření určená žákům šestých až devátých tříd základních škol ohledně znalostí o šikaně a kyberšikaně a ředitelům základních škol s cílem získat informace o zkušenostech s používáním schránek důvěry a o literatuře týkající se šikany ve školních knihovnách.

Toto téma jsem si vybrala jak z důvodu osobního, tak pro mou domněnku, že je potřeba ho nejenom „přetřásat“, ale neustále a důsledně ho připomínat a řešit. Není to tak dlouho, co jsem vyzvedávala dceru v družině a z toalet rovnou do třídy vběhla sedmiletá dívka se slzami na krajíčku a volala: „Paní učitelko, Katka mě zase na záchodě kousla!“, „A cos jí udělala ty?“, byla odpověď paní družinářky. „Nic“, následovalo již tišším hlasem...

Možná je těžké pro člověka, který je s dětmi v každodenním kontaktu, vnímat varovné signály šikany a volání o pomoc, možná je jednodušší je nevidět, protože je to bezstarostnější.

Ráda bych apelovala na autoritu jak učitelů a všech pracovníků ve školství, tak nás rodičů. Dopřejme našim dětem dětství. Dopřejme jim, aby z nich vyrostli zdraví dospělí. Děti potřebují naše vedení, pevné, ale zároveň jemné a citlivé. Jsou to děti. Potřebují naši jistotu podporu a pochopení.

1. Současný stav

*„Jedinou věcí pro vítězství zla je,
aby dobří lidé nedělali nic.“*

Edmund Burge

1.1 Vymezení pojmu

Existuje mnoho formulací tohoto negativního jevu. Zjednodušeně, šikanování je těžká porucha vztahů ve skupině, kdy jeden či více žáků úmyslně, většinou opakovaně, ubližuje spolužákovi či spolužákům a používá k tomu agresi a manipulaci (Martínek, 2009). Je to ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit (Říčan, Janošová, 2010). Je to zneužívání moci. Charakteristickými znaky šikany jsou úmysl ublížit druhému a zároveň nepoměr sil (Kolář, 2001).

Šikana není vidět, v tom je její zákeřnost. Stejně tak skryté, ale i závažné a bolestivé mohou být škody šikanou způsobené. Ty zasahují nejen protagonisty šikanování, v první řadě oběti, ale i agresory, a dopadají také na okolí. Na spolužáky, členy skupiny, svědky tohoto krutého násilí, na rodiče, na sourozence, na pedagogy atd. (Říčan, Janošová, 2010).

1.2 Příčiny šikanování

Co se děje v člověku, v dítěti, že dokáže být tak kruté? Jak je možné, že děti, které jsou bezprostředními svědky šikany, tento jev tolerují, ignorují, neoznámí? Starořecký myslitel a filozof Platon se domníval, že mozek člověka není vybaven na porozumění zla. Toto nelze přecházet ani zlehčovat (Kolář, 2011).

1.2.1 Předpoklady člověka k agresi a krutosti

Agrese a krutost jsou v nějaké míře zakotveny v každém člověku. Předpoklady k šikanování máme v sobě. Člověk se rodí jako sobecká a sebestředná bytost (Kolář, 2011), ale v průběhu života má šanci tuto omezující přirozenost rozpoznat, svým rozhodnutím ji odmítnout a vykročit na trnitou cestu za hranice našeho já – na cestu

osvobození ze závislosti na sobě. Ztráta iluze a plné uvědomění si, že se všechno netočí kolem nás, je velkým zvratem ve vztahování k druhým. S menšími či většími obtížemi můžeme vítězit nad druhými, ale zvítězit nad tím horším v sobě samém je jistě neporovnatelně těžší. I když dosáhneme hlubokého sebepoznání a sebeuvědomění, musíme stále sami sebe překonávat. Není výjimkou, že přes veškerou snahu neubližovat selžeme na celé čáře. Zjednodušeně řečeno. Ve smyslu ideálu ten, kdo je na počátku, žije sám sobě, naproti tomu ten, kdo již duchovně pokročil, překračuje hranice vlastního zájmu a soucitně vnímá potřeby druhých lidí, umí vstoupit do jejich kůže.

Empirická praxe dle Koláře (2011) naznačuje, že u iniciátorů šikany bývá tento duchovní vývoj zanedbán. A duchovně neprobuzená bytost jedná v podstatě antisociálně. Je uzavřena do skořápky svého já a všechny její vztahy jsou zjevně či skrytě prospěchářské, manipulující a parazitující. Duchovní prázdnota a chybějící mravní hodnoty nejsou na překážku vysoké inteligenci, vzdělanosti a úspěchu. Existují lidé schopní a zdatní, přesto se zakrnělým charakterem. Přítomná agrese v člověku není kultivována, transformována a slouží primitivnímu já. Za určitých podmínek může rozvíjet nejrůznější druhy zla, mezi nimi i šikanování.

Morální usuzování (Heidbrink, 1997) se vyvíjí v závislosti na věku a zkušenosti, stejně jako na sociálním a kulturním prostředí. Duchovní zralosti dosahují lidé až v dospělosti, a to ještě nemnozí. V tomto smyslu (Kolář, 2011) jsou děti ve školách na počátku nebo na cestě a opět, pouze některé. Jsou to ty děti, které mají doma a ve škole výživnou duchovní potravu a mohou tedy růst. A teď již k odpovědi na problém. Duchovně probuzené děti se nestávají iniciátory šikanování, jsou ohroženy zejména vyhroceným tlakem skupiny těžce nemocné šikanováním ke konformitě. Dítě je schopno brát v úvahu očekávání druhých a snaží se vyhovět dohodě se svými spolužáky. Jedná tak (Výrost, Slaměník, 2008), aby naplnilo očekávání těch, co mu jsou blízcí a byl v očích jejich i svých dobrým člověkem. Toto je samozřejmě blahodárné uprostřed pozitivních vztahů. Ovšem ve třídě (Kolář, 2011), kde se vyskytuje pokročilá šikana, toto vede k identifikaci s antisociální skupinou a k posílení negativního procesu. Tedy, i ty děti, které se morálně dobře vyvíjejí, jsou ohroženy, že budou svedeny v rámci pokroucené morálky prosazené agresory.

1.2.2 Další příčiny šikany

Samozřejmě, že porucha duchovního a morálního vývoje navede automaticky k šikanování. K tomu je zapotřebí řady příčin a podmínek v oblasti biologické (dědičnost, inteligence), psychologické (mimovolní duševní vlastnosti) a sociologické (vnější podmínky, např. výchova v rodině, ve škole). K dalším podmínkám patří především negativní školní vlivy a to destruktivní skupinová dynamika a nepreventivní prostředí. Zjednodušeně řečeno, jde o síly vznikající ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. Patří sem zejména cíle a normy skupiny, vůdcovství, soudržnost a napětí, projekce minulých zkušeností do aktuálních interakcí, vytváření podskupin a vztahy jedinců a skupiny v čase. Skupinová dynamika je přítomna v každé skupině. Buď tento potenciál na změnu jednotlivce či celé skupiny bude využit k dobrému a nebo bude prostě zneužit k destrukci svobody a vzájemných pozitivních vztahů ve skupině (Kolář, 2011).

V každé třídě, v každé skupině se utvářejí obecně přijímané normy. I normy šikanování se stávají obecně závazné. Většinový skupinový zákon zásadně ovlivňuje postoje a chování žáků, především legalizuje a ospravedlňuje násilí. Týrání se stává „normálním“ a nikoho nenapadne, že je něco v nepořádku, lidská schopnost rozpoznávat dobré a zlé je vyřazena z provozu. Ten, kdo je nekonformní, odolá tlaku norem a na šikanu upozorní, je odsouzen a celou třídou zavržen. Jak uvádí Kolář (2011), norma zákazu ohlašování šikany však bývá překročena jen zřídka.

Tlaku skupinových norem šikanování vychází vstříc tendence člověka k závislému, nesvobodnému jednání, poslušnost k autoritě a poddávání se tlaku patologického prostředí. Hyperkonformní žáci téměř od počátku nevěří svému názoru, že to, co se děje ve skupině, je šikanování, týrání, přikloní se k názoru vůdců, že je to jen legrace (Kolář, 2011). Podstata konformity (Výrost, Slaměník a kol. 2008) spočívá v tom, že se jedinec podrobí nátlaku skupiny. Tento nátlak nemusí být zjevný, může se odehrávat nenápadně. Už jen vlastní názor dítěte, který je rozdílný od toho „skupinového“ působí jako nátlak. Ten pramení ze strachu, že se mýlí, že nedrží krok se skupinou.

1.3 Iniciátoři šikany

Iniciátory dětské šikany, agresory jsou děti toužící dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat (Budinská, 2004). Jedinci, kteří umějí skrývat svůj strach a zároveň zneužívat strachu druhých. Umí potlačovat nejistotu. Zkrátka, usilují o zničení sebedůvěry své oběti. Vždy se u nich zaregistruje krutost (skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti) a touha po moci (Eliotová, 1995).

1.3.1 Motivační struktury

Motiv upoutání pozornosti: agresor touží být středem pozornosti, dělá vše pro to, aby získal obdiv a přízeň spolužáků,

Motiv zabíjení nudy: šikana přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení, snad i pocit, že skutečně žije,

Motiv Mengeleho: agresor nalézá tajemství člověka zkoušením toho, co vydrží,

Motiv žárlivosti: agresor závidí dobrému žákovi (např. přízeň učitelů a následně se mu mstí),

Motiv prevence: bývalá oběť předchází svému týrání a začne sama šikanovat, případně se přidá k nějakému průkopníkovi,

Motiv vykonat něco velkého: většinou násilníci odsouzení k neúspěšnosti, včetně té školní, dokazují sami sobě, že jsou schopni viditelného výkonu,

Motiv překonání osamělosti: šikanování někdy funguje jako nouzová forma vztahu. Vztah agresora k oběti může mít až charakter závislosti (Kolář, 2011).

Říčan (1995), upozorňuje na skrytou příčinu tlaku kolektivu, která nutí chlapce, aby se choval tak, jak se od muže očekává, aby byl tvrdý, nikoli změkčilý, aby se nebál rány, naopak, aby ji sám uměl dát. Tvrdí, že každý muž má v sobě mužskou i ženskou psychiku, což znamená, že mužům nechybí sklony k něze, citlivosti, závislosti a slabosti. Ale právě společnost žádá od muže, aby tuto ženskou polovinu duše popřel a potlačil, byl tvrdý, rázný, bojovný. Polovinu sebe sama tedy vytěsňuje do nevědomí, potlačuje ji a žije jakoby v iluzi (Vanier, 2004). A k podstatě šikany (Říčan, 1995): když se někdo vedle chlapce chová změkčile, nenužně, vyvolává to v něm touhu být také

takový. A toto pokušení v sobě potlačí tím, že ničí toho, kdo toto ztělesňuje. Dokazuje sám sobě, ale i svému okolí, svoji mužnost. Říčan (1995) tímto vysvětluje i situaci, proč mnoho slušných chlapců nebrání oběť před agresorem.

Mádrová (1998) upozorňuje, že bolestí naší doby je nemotivované násilí, agrese bez prožitku vzteku, nenávisti či hněvu. Agrese z bezcílnosti života.

1.3.2 Typy iniciátorů šikanování

Kolář (2011) upozorňuje na souvislost těžké citové deprivace nebo alespoň subdeprivace v rodině agresora a v důsledku toho rozděluje agresory do tří typů:

1. *Hrubíán*. Jedinec hrubý, primitivní, s kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě. Šikanuje tvrdě, nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost a šikanování používá k zastrašování ostatních. Specifikem rodinné výchovy je agrese a brutalita rodičů.
2. *Elegán*. Žák slušný, kultivovaný až narcistický. Šikanuje rafinovaně, cíleně, spíše beze svědků. Často je vychováván bez lásky, v náročném až drilujícím přístupu.
3. *Vtipálek*. Optimista, dobrodruh a oblíbenec se značnou sebedůvěrou. Ten šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, vypichuje humorné a zábavné stránky šikany. U těchto typů Kolář (2011) nezaznamenal významnější specifika, snad jen absenci duchovních a mravních hodnot v rodině.

Martínek (2009) toto doplňuje o agresora spouštějícího ekonomickou šikanu. Jde podle něj o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí, o děti, jejichž rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl nejlepší za každou cenu, každou novinku musí mít. Těmto dětem chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Není jim umožněno po něčem delší dobu toužit. Nedokáží si ničeho vážit. Materiálních věcí, natož mezilidských vztahů.

Živnou půdou pro šikanování ve třídě (Matoušek, Kroftová, 1998) mohou být i nezáměr a určitá agresivita učitele. Není zcela výjimečné, že učitel svým chováním

agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu nedostačivý a jehož se pak i děti cítí oprávněny beztrestně napadat.

1.4 Oběti

Existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. Děti, které neumějí skrývat strach (Budinská, 2004), nenaučily se obranným postojům a zdravé agresivitě. Jsou to děti vulnerabilní, bojácné. Jejich reakce v zátěžových situacích je velmi útlumová. Ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze. Trpí výčitkami svědomí a přílišnou sebekritičností. Dá se říct, že jejich pasivita provokuje násilníky (Vaníčková, 2002).

Oběti bývají často nějakým způsobem oslabené, ať už fyzicky (malá svalová síla, obezita, neobratnost, jakási mimořádnost ve vzhledu), tak i psychicky (hyperaktivita, specifické poruchy učení, opožděný duševní vývoj), případně se liší od skupinové normy a jsou v menšině. Ti „silní“ je doslova větří. Již zmíněná odlišnost může nastat i ve směru pozitivním, oběť může své spolužáky morálně převyšovat. Často se stává, že děti nadané a pilné jsou ostrakizováni, považováni za „šprty“ či za „šplhouny“ (Kolář, 2011).

Situace ovšem může být v mnoha případech nepřehledná. Nic není černobílé. Oběť může být současně agresorem (Fieldová, 2009). Oběť se identifikuje s útočníkem a napodobuje jeho násilí ať již ve fantazii nebo ve skutečnosti. Brání se tím proti úzkosti, studu a ponížení. Paradoxně jí to pomáhá ke zvyšování sebeúcty, dělá to zkrátka proto, aby zmírnila svou bolest.

1.4.1 Výchovou k oběti

Mnohé oběti pocházejí z příliš ochranných rodin. Jsou to děti opatrné, citlivé, s těsným vztahem k matce. Martínek (2009) v těchto matkách zmiňuje vychovatelky, které vidí ve svých dětech stále malé nesamostatné dítě, za které musí všechno vyřizovat, musí je stále hlídat a mít nad nimi dohled. Dávají dětem najevo, jak je pro ně těžké se s nimi na celý den rozloučit. Jiné oběti dle Fieldové (2009) pocházejí

z rodin tichých, uzavřených, jejichž členové neumějí reagovat na napjaté, sociálně výbušné situace. Další oběti mají rodiče panovačné, neschopné strpět odlišný názor. Někdo má rodiče, kteří sami zažívají agresi a pocit bezmoci a své obavy na děti přenášejí. „*Jestliže se dítě nedokáže vzepřít rodiči, jehož miluje a říct mu „ne“, pak se těžko vzepře agresorům, jež nenávidí a řekne „nedělejte to“*“ (Fieldová, 2009, p.60). Martínek (2009) tuto teorii rozvíjí ještě o učitelské děti, dokonce uvádí, že děti, jejichž rodič ve škole učí, jsou jedny z nejčastějších obětí.

1.5 Vnitřní dynamika šikany

Kolář (2011) šikanu definuje jako smrtelnou chorobu skupinové demokracie ve škole, jako epidemii. Zároveň si pokládá otázku. Je možné tuto epidemii zastavit? Jak? Je možné pomoci každému dítěti, které trápí šikana? Jako úhelným kamenem pro obrat v boji proti šikanování staví na první místo účinné vzdělání všech, kteří se setkávají se šikanou tváří v tvář. Zároveň zmiňuje, že specialistů, kteří umí řešit pokročilé a neobvyklé případy šikany, je velice málo. A expertů, kteří by své zkušenosti přetavili do vzdělávání, ještě méně. Situaci dokresluje fakty. Upozorňuje, že na žádné fakultě dosud neexistuje ucelený systém vzdělání pro oblast školního násilí a šikanování. Celonárodní výzkum (2001) ukázal, že 90 % pedagogů nedokáže vyřešit základní diagnostickou situaci a před absolvováním vzdělání nedokáže vyřešit praktické situace celých 93 % frekventantů (Minimalizace šikany, 2008). Komplikované případy nevyřešil nikdo. „*Je to pochopitelné, protože šikanování je paradoxní a selským rozumem neuchopitelný fenomén. Kdo není na jeho řešení odborně připravený, nemá šanci uspět*“ (Kolář, 2011, p.27). V zápětí oponuje (Kolář, 2011), že východisko z tohoto neutěšeného stavu existuje. Jsou to právě odborně připravení pedagogové, kvalifikovaní odborníci a poučení rodiče. Šteflová (2010) upozorňuje na největší chybu pedagogů při vymezování šikany. Je jí bagatelizace šikany. Dále zdůrazňuje, že řešením není hledání jednoho viníka, jak se to děje v mnoha případech, kdy dojde k provalení šikany, ale celkově promyšlený postup nejen na úrovni školy, ale celého rezortu. Ten, kdo chce pomoci a neublížit, potřebuje znát dle Koláře (2001) především tři podstatné věci:

- Musí šikanování chápat jako nemocné chování, závislost a těžkou poruchu vztahů.
- Musí znát základní i neobvyklé formy šikany.
- Musí pochopit, jak funguje zakrývací a protiúždravný systém.

K zastavení či léčbě šikany je třeba si uvědomit, že toto není nikdy pouze záležitost agresora a oběti. Vždy probíhá v kontextu vztahů nějaké skupiny. A nákaza těchto vztahů má svou vnitřní dynamiku, svůj vývoj. Vyvíjí se od zárodečného ostrakismu až k systémovému ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Kdo neporozumí oné proměně zdravé skupiny v nemocnou, nemůže šikanování léčit. Jednotlivá stadia totiž vyžadují odlišné způsoby zásahů (Kolář, 2011).

1.5.1 Vývojová stadia šikany

Počáteční stadia šikany

První stadium: Zrod ostrakismu

Mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře (Metodický pokyn, 2008), je neoblíben a neuznáván (Kolář 2001). Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, dělají na jeho účet drobné legrácky. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování. Pro dítě je velmi těžké (Vágnerová a kol. 2009), když jej vrstevníci neakceptují, každé dítě se potřebuje nějak prosadit, získat přijatelnou pozici a pokud se mu to nedaří standardním způsobem, může hledat jiný (vnucování, uplácení, předvádění se atd.). Takto jednajícímu dítěti automaticky zbývá podřadná role.

Druhé stadium: Fyzická agrese, přitvrzování manipulace

Rozptýlený negativní proces ubližování slabším pokračuje (Kolář, 2011). V zátěžových situacích, kdy stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod či ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity. Manipulace přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese (Metodický pokyn, 2008). Další vývoj závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě soudržnosti, kamarádských vztahů a převahy pozitivních

morálních hodnot, kdy žáci mají negativní postoje k násilí, šikanování neobstojí (Kolář, 2011).

Třetí stadium: Klíčový moment – vytvoření jádra agresorů

Utvoření skupinky agresorů, kteří začínají spolupracovat. Nikoliv již pouze náhodně. Systematicky šikanují nejvhodnější oběti, z počátku osvědčené objekty, žáky ostrakizované (Metodický pokyn, 2008). Kolář (2011) uvádí, pokud stále není zformována pozitivně naladěná podskupina, tažení agresorů za mocí může nerušeně pokračovat. Ze své praxe uvádí, že skupiny charakterově slušných žáků se nevyskytují příliš často.

Pokročilá stadia šikany

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy agresorů

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stávají se nepsaným zákonem. Kolář (2001) toto přirovnává k přemožení buňky virem. Navenek zůstává buňka zachována, místo ale, aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě, účastní se týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení. Martínek (2009) uvádí, že ve čtvrtém stadiu jsou agresori plně závislí na šikanujícím chování, mají radost z toho, že se jich oběť bojí, mnohdy ubližují pouze z nudy a pro pobavení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Normy agresorů jsou přijaty všemi členy skupiny. Šikanování se stává skupinovým programem, nastává éra „vykořisťování“. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty, Kolář je nazval otrokáře a otroky. Otrokáři ztrácejí poslední zbytky zábran, jsou nutkáni k opakovanému násilí. Původně neutrální či mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější a se zájmem pozorují situaci, případně se do šikanování zapojují či dokonce sami ho realizují. Zbytky lidskosti jsou zasuty, není místo pro soucit nebo pro pocit viny (Kolář, 2001).

1.5.2 Chování zaměnitelné se šikanou

V praxi je velmi těžké odlišit šikanování od škádlení. Navenek tyto dva jevy můžou vypadat obdobně, vnitřní rozdíl je však obrovský. Nejpodstatnější je, jak škádlení vnímá ten, na jehož účet se děje (Vágnerová a kol., 2009). Při škádlení se očekává (Kolář, 2011), že to bude legrace pro obě strany. Při škádlení může být dítě i rozhněvané a vzrušené, necítí však ponížení a stud, není zraněné. Kdežto šikanou (Vágnerová a kol., 2009) se baví jen agresor s cílem druhému ublížit, ranit. Útoky jsou obětím nepříjemné, přináší jim negativní prožitky a projevuje se zde nepoměr sil, agresor využívá své fyzické, někdy i psychické převahy. Martínek (2009) varuje všechny pedagogy před slovem šikana s tím, že se jedná o termín vyvolávající velice negativní pocity. Doporučuje toto slovo nahradit termíny záměrné ubližování, trápení apod.

Kolář (2011) upozorňuje na čtyři problémy, které knokautují hledače pravdy hned na začátku.

1. Šikana vyvolává strach a spouští masivní obranu – bagatelizaci, popírání.
2. Šikana je skrytá a nepřístupná. Odhalení pokročilé šikany brání z různých důvodů a pohnutek všichni přímí i nepřímí účastníci šikany, včetně obětí.
3. Hranice mezi šikanováním a škádlením není ostrá.
4. Mezi čistým šikanováním a čistým škádlením existuje širší spektrum dalšího chování (od laskavého, přes divoké a nepříjemné škádlení k prvkům šikanování).

1.6 Formy šikany

1.6.1 Základní formy šikany:

1. Šikana podle typu agrese (fyzická, psychická, smíšená, kyberšikana).
2. Šikana podle věku a školy (šikana mezi předškoláky, žáky prvního, druhého stupně atd.).
3. Šikana z generového hlediska (chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana).

4. Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení (škola s demokratickým vedením, výchovný ústav s tvrdým hierarchicko-autoritativním systémem).
5. Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů (šikana dětí neslyšících, dětí s tělesným postižením), (Kolář, 2011).

Ráda bych se u několika pojmů z této tabulky krátce zastavila, již proto, že jsou to pojmy poměrně nové a nebo pro mě zajímavé.

Kyberšikana

Moderní způsob psychické šikany patřící do základních forem šikan. Zlo zneužívající internet a mobilní telefon, zbraně hromadného ničení, jak je trefně nazývá Rogers (2011) k psychickému týrání. A tyto zbraně dnes vlastní téměř každé školní dítě. Nepůsobí šrámy, modřiny, nebere svačiny ani peníze. Způsobuje rány, které nejsou vidět. Přesto hluboké, obtížně léčitelné.

Problémem je, že agresí, která nevede k psychickému násilí, má člověk tendenci přehlížet (Rottová, 2009).

Formy kyberšikany se dají rozdělit na přímé útoky (zprávy posílané přímo obětem) a na kyberšikanu v zastoupení (využívání druhých pro šikanu v kyberprostoru) (Rottová, 2009).

Z českých výzkumů (Mediaresearch, 2010) vyplývá, že 51 % pachatelů školní kyberšikany je ze stejné třídy jako oběť, 27% ze stejné školy. Je tedy velmi často provázena šikanou tváří v tvář (Kolář, 2011).

Závěry z výzkumného šetření projektu E-bezpečí z roku 2009 (Krejčí, Kopecký, 2011) potvrzují to, co dlouhodobě naznačují i světové statistiky, že téměř polovina (48.5 %) českých dětí je vystavena některé z forem kyberšikany. Nejčastějšími projevy jsou dehonestující útoky (např. nadávání, urážení, publikace zesměšňujících fotografií pomocí SMS zpráv a e-mailů) a vyhrožování, vydírání a útoky na elektronické účty a jejich využívání k manipulaci.

Šikanování prostřednictvím informačních komunikačních technologií souvisí

s problémem závislosti. Ukazuje se, že vyšší riziko hrozí dětem, které jsou na těchto technologiích závislé. Kyberšikana má svá určitá specifika:

- Útočníci jsou anonymní. Oběť nemá šanci přijít na to, kdo ji ničí, navíc pocit agresorovi nedostižitelnosti může zvyšovat formu a sílu útoků.
- Mění se profil útočníků a profil obětí. Původcem kyberšikany může být každý, kdo má potřebné znalosti informačních a komunikačních technologií, tedy i fyzicky slabý jedinec.
- Mění se místo a čas útoků (Krejčí, Kopecký, 2011). Oběť (Kolář, 2011) může mít pocit, že se nemá kde schovat, komu věřit, že nikde není v bezpečí.
- Při šíření kyberšikany pomáhá útočníkovi publikum. Zprávy a pořízené záznamy si většinou velmi rychle rozešlou ostatní.
- Dopady kyberšikany není snadné rozpoznat. Děti nemusí poznat, že se jedná o kyberšikanu. Mohou být zdánlivě „bezdušně“ uzavřené do sebe, nekomunikovat s okolím (Krejčí, Kopecký, 2009).
- Kyberšikana může být způsobena i neúmyslně (Rogers, 2011).
- Kyberagresora nelze zpravidla postihnout (Rogers, 2011).
- Vždy je potřebné zmapovat vztahy ve třídě a zjistit, zda tam neprobíhá školní šikana. Kyberšikana se nevyšetřuje izolovaně, odborně se rozkrývá celá školní šikana (Kolář, 2011). Dalším bodem v léčbě kyberšikany je počítačová gramotnost, spolupráce se školním webmasterem, shromažďování dat, kontaktování pracovníků Facebooku či jiného webového prostoru, kde k šikaně dochází (Minimalizace šikany, 2008).

Nezastupitelnou roli v otázkách kyberšikany hraje prevence spočívající v informovanosti dětí o používání komunikačních technologií a neopomenutím, že k těmto technologiím má dnes přístup téměř každé dítě. Je třeba se zaměřit na informovanost dětí o poskytování osobních údajů (výše zmíněné výzkumné šetření projektu E-bezpečí udává, že 67,5 % dětí je ochotno sdílet své osobní údaje s lidmi, které znají pouze z virtuální komunikace). V neposlední řadě je třeba děti varovat před zveřejňování fotografií nebo videozáznamů jak prostřednictvím sociálních sítí či SMS zpráv (Krejčí, Kopecký, 2011).

Homofonní šikana

Tento jev (Smetáčková, Braun, 2009) představuje dlouhodobé a opakované verbální či fyzické ubližování člověku z důvodu, že není heterosexuální, nebo z důvodu, že se chová či vypadá odlišně, a je proto za gaye či lesbičku označován. Homofobní obtěžování a šikana mají původ v heteronormativitě generového řádu, který staví homosexuální, bisexuální a transsexuální lidi do asymetrického postavení vůči heterosexuálním lidem.

Příčinou negativních postojů (Smetáčková, Braun, 2009) může být i představa „správné“ dívky. Té, co pečuje o femininní vzhled, nosí typicky ženské oblečení a vyhledává kontakt s chlapci. Pokud je některá „jiná“, už je v důsledku generového řádu, označována buď za „drsnou mužatku“ nebo za lesbičku. Proto jsou dívky, působící nedostatečně femininním dojmem, vystaveny znevažování, posměchu či přímo šikaně a to aniž by byly homosexuální. Stejným způsobem to funguje i u chlapců. Homofobní obtěžování rovněž poškozuje celou skupinu, neboť se v ní žáci přestávají cítit jistě a bezpečně. Nepřátelské klima zvláště doléhá na chlapce a dívky, kteří sice nejsou terčem těchto poznámek, ale právě jsou ve stavu hledání své sexuality (Hoskovcová 2009).

Dívčí šikana a její zvláštnosti

Obraz dívčí šikany má, podle Koláře (2011), proti té chlapecké tři odlišnosti.

1. Zbraně dívek mají převážně psychickou podobu, často zraňují slovem a izolací. Typická je skrytá sociální agrese, která destruuje kamarádské vztahy. Takováto šikana se dá velmi dobře maskovat. Použité metody jsou rafinované, na první pohled nevinné, ale mířící na nejcitlivější místa. Naproti tomu chlapci častěji používají otevřenou, fyzickou agresi.
2. Dívčí šikana se často děje v kamarátském převleku v rámci blízkých vztahů. Když se však kamarádství zadrhne, následuje pomsta v podobě šikany. U chlapců většinou nepatří oběti šikany do okruhu jejich kamarádů.
3. U dívčí šikany se významně častěji objevuje závislost mezi agresorkou a obětí, vzájemně se potřebují, mají skrytý scénář spolupráce. Trýznitelka mnohdy

zdokonaluje trápení oběti, zatímco oběť se téměř nebrání a vychází vstříc vlastní destrukci (Kolář, 2011).

1.6.2 Neobvyklé formy šikany

1. *Šikany krajně ohrožující bezpečí pedagoga a život oběti*, většinou extrémně brutální. Může jít i o podobu sexuálního násilí a ponížení, které uvedou náhodného svědka do rozpaků a nemohoucnosti.

2. *Šikany se změnou v základním schématu*, což vede ke komplikacím ve vyšetřování i v léčbě. Tam zahrnujeme:

Zvláštnosti přímých i nepřímých účastníků šikany. Co si pod tímto představit? Např., že rodič iniciátora šikany je ředitelem či finančním mecenášem školy. To značně komplikuje situaci. Z těchto důvodů je důležité, aby i počáteční šikany řešil nezávislý specialista na šikanu, nikoli proškolený pracovník školy. Nebo odlišnost v organizování života ve škole, např. ve školách se zvláštní organizací výuky, v propojených třídách. Či pokud větší část šikany probíhá mimo školu a to u dětí z jedné třídy.

3. *Šikany se zvláštnostmi u útočníků*:

Rasově motivovaná šikana: Na běžných školách jsou to většinou žáci patřící k národnostním menšinám, na speciálních školách, kde je většina Romů, není neobvyklé, že oběťmi se stávají Češi.

Šikana umocněna drogou: Agresoři jsou bezprostředně ovlivněni alkoholem či jinou povzbuzující drogou.

Dobrovolné otročení: Děti jsou zotročovány dobrovolně prostřednictvím peněz hvězdy a manipulátora třídy.

Sexuální šikana: Sexuální násilí je v popředí šikany. Zde může být agresor deviantní osobnost (Kolář, 2011).

1.6.3 Varovná místa šikany

1. V celkovém výčtu jednoznačně na prvním místě stojí *třída*. Žáci zde jsou nejdelší dobu, tráví zde přestávky, hodiny volna. A navíc, agresori potřebují své „bezpečné“ místo. Jejich bezpečí potvrzují ještě jimi vybraní hlídači. Martínek (2009) upozorňuje na super tiché třídy, za jejichž dveřmi „tíše“ probíhá šikana a učitel držící dozor na chodbě tak ani „nemá důvod“ tyto dveře otevřít.
2. Další v pořadí jsou *toalety*. I toalety jsou místem, kde škola nese plnou zodpovědnost za bezpečí dítěte. Etická stránka v tomto směru neobstojí. Dozor konající učitel musí mít přehled o tom, kdo tam vchází, jak dlouho tam pobývá. Varující je též shlukování dětí před WC a hluk v těchto prostorech. Martínek (2009) dodává, že on sám souhlasí s namátkovými kontrolami.
3. Třetím místem v pořadí jsou *tělocvičny*. Je naprosto nepřipustné, aby se děti do tělocvičny dostaly samy, což se na mnohých školách děje.
4. *Šatny*. Zde dochází nejčastěji k útokům na majetek oběti. U nehlídaných šaten je možnost i fyzického násilí.
5. Pátá v pořadí je *jídelna*. Zcizování, v horším případě znechucování jídla pliváním, různým smícháváním apod.
6. *Skrytá místa ve škole*. Prostory pod schody, různá zákoutí, výklenky. Tato místa jsou k nepotřebě a nikdo sem nechodí.
7. *Pokoje na horách a výletech*. Šikanující chování zde probíhá především v nočních hodinách.
8. *Ostatní prostory školy*. Pozemky, hřiště, dílny (Martínek, 2009).
8. K šikanujícímu chování (Říčan, Janošová, 2010) však může docházet *cestou do školy, při jízdě autobusem, ve sportovním oddíle, kdekoli venku*. Toto jsou místa, která ke škole nenáleží, škola není kompetentní zde probíhající šikanu řešit. Řešení spadá do kompetence policie, popř. odboru sociálních věcí. Je samozřejmostí, že distancovat se úplně od řešení problému je nepřipustné, při podezření na šikanu či při jejím provalení je namístě pochopení, podpora a

zaurgování již zmíněné policie či odboru sociální péče.

1.7 Zakrývací a protiúzdavný systém

V této kapitole budou zmíněny mechanismy, které se vymykají běžným zkušenostem a slovy Koláře (2011) obrací vnívanou snahu vyšetřovat a léčit šikanu bez odborné přípravy.

1.7.1 Základní varianta, komplot velké šestky

1. Od oběti lze těžko získat podrobnější a často objektivní informace: Stává se, že oběť mnohdy nedokáže zásadně pomoci, těžko se jí mluví o tom, jak byla týrána, bojí se ztráty posledních zbytků sebeúcty. Často se podřizuje tlaku skupiny, která velí, aby mlčela. Může mít i pocit viny z prozrazení agresora. Či může mít strach z pomsty. Situaci komplikuje i to, že přejímá agresorovo překroucené posuzování sebe sama. Jsou známy i případy, kdy oběť hrůzné zážitky potlačí a zapomene, dojde k jejich vytěsnění do nevědomí. Stává se i to, že oběť agresora prozradí, ten téměř vždy výpověď zpochybní nebo vyvrátí, pedagog konfrontuje výpověď proti výpovědi, proběhnou i nějaké formy trestu a oběť za ono prozrazení krutě pyká. Šikana pokračuje ještě v bolestivější podobě a oběť už nikdy pomoc nevyhledá. Při pozdějším vyšetřování už agresory poslušně kryje.
2. Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní či odvolávání výpovědi. Lhaní agresorů mnohdy podporují i ostatní členové skupiny. Základní chybou ve strategii je přímé bezprostřední vyšetřování podezřelých agresorů a následující konfrontace s jejich oběťmi.
3. Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“: Síla odporu prozradit, co se děje ve skupině záleží na stupni vývoje šikanování. Někdy je strach členů posílen možnou následnou pomstou. Opět poukáží na zásadní chybu a tou je, pokud učitel začne vyšetřovat šikanu ve třídě a vyptává se jednotlivých žáků před ostatními spolužáky. Stejnou chybou

je, pokud se pedagog ve snaze šikanu vyšetřit, obrací např. na předsedu třídy, či na nějakého žáka s dobrým prospěchem, i ti mohou být vzhledem k zákonitostem fungování skupiny, když ne iniciátoři, tak jejich přísluhovači.

4. Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu: Existují rodiče, kteří neunesou pravdu o tom, že jejich dítě šikanovalo, že jejich dítě je tyran. Nepřijímají výsledky vyšetřování a chrání své dítě všemi dostupnými prostředky. Celou věc bagatelizují, přejímají pohled svého dítěte a někdy bojují i značně agresivně. Zásadní chybou ve vyšetřování je ustoupit tlaku rodičů a uskutečnit hromadnou konfrontaci s obětí. Nedoporučuje se ani, alespoň na začátku, zorganizovat hromadné jednání s více rodiči agresorů.
5. Někteří rodiče se obávají spolupracovat při vyšetřování: Pomoc je někdy komplikovaná i požadavkem rodičů oběti, aby se nic nevyšetřovalo. Trvají na tom, aby se agresori nic nedozvěděli, aby nebyli ani potrestáni. Bojí se o své dítě. Chtějí, aby nenápadně a tajně odešlo ze školy. Tyto argumentace je potřeba brát velmi vážně, je chybou nerespektovat strach rodičů a zároveň je chybou pouze respektovat strach rodičů, nechat dítě odejít a šikanu nechat běžet dál.
6. Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování: Iniciátor šikany je často považován za jednoho z nejlepších žáků, bývá to sociálně zdatný a celkově sympatický jedinec. A my, což je lidské, máme tendenci podléhat apriorním názorům na osobnost dítěte. Pedagog se musí v rámci své odbornosti naučit vyhledávat projevy a signály, které souvisejí se životem skupiny, protože skupinový mechanismus šikanování má své zákonitosti a v žádném případě není věcí vnějšího a kázeňského chování.

Těchto šest překážek má destruktivní charakter, celkový rozklad skupiny se šíří dál a paralyzuje ozdravnou pomoc. Proto základní cesta prevence a nápravy musí mít systémovou povahu a musí směřovat k léčbě celé skupiny (Kolář, 2011).

1.7.2 Rozšířená varianta, spiknutí ochránců spravedlnosti

„Komplot velké šestky“ ještě zdaleka není vše, co brání a ztěžuje vyšetřování

šikany. Tento mechanismus nezřídka přesáhne i hranice školy. Není výjimkou, že na potlačení pravdy a svalení viny na oběť se zúčastní všechny autority mající ochraňovat spravedlnost ve škole (od ředitele školy, členů školské rady, přes ministerského úředníka, školního inspektora, policistu, psychiatra a sociálního pracovníka atd.). Hlavním důvodem jejich selhání je neznalost mimikry šikanování, včetně „komplotu velké šestky“. Postupují obvyklým administrativním způsobem, zkontrolují dokumentaci a promluví s ředitelem. Vráťím se ještě na začátek tohoto odstavce, chci zdůraznit Kolářovu myšlenku a na reakci ředitelů škol. Po stížnosti a prosbě o pomoc od oběti či jejich rodičů, „*nereagují odborně, ale obranně*“ (Kolář, 2011, p.111). Často šikanu popřou, výpověď oběti zlehčí nebo zpochybní. Jindy se pokusí, možná poctivě, ale neodborně, šikanu řešit (Kolář, 2001).

Kolář (2011) se zastavuje u tohoto tématu a nazývá ho uniformní schéma obrany ředitelů a tichá konspirace ochránců spravedlnosti. Ti se při provalení šikany cítí krajně ohroženi. Mají dojem, že kdyby připustili na své škole šikanu, byla by to špatná škola a oni špatnými řediteli. Zaplaví je pocit viny, vědomí, že selhali. Proto se většinou na nevědomé (Kolář 2011) úrovni brání svalováním viny na oběť a její rodiče. Tyto pocity vznikají kvůli společenskému tlaku, strachu z různých tabu a ze ztráty lásky a úcty druhých lidí. „*At' kdokoli vystoupí z konformního perzekučního schématu – snaží se odborně a nezávisle odhalit pravdu o šikanování a předem neočerňuje oběť, bývá nemilosrdně „umraven“ okolím.*“ (Kolář, 2011, p. 114).

Kolář (2001) zmiňuje ještě jedno nebezpečí. Možná souvisí s již výše zmíněným. Je jím intervenování mocných lidí ve prospěch agresorů. A to buď vedeno osobními zájmy, nebo jim chování agresora imponuje. Jeho tvrzení lze shrnout ve větě „Slabý“ žák nevyhovuje sociální normě „silný“.

1.8 Škody způsobené šikanou

1.8.1 Poškození fyzického a psychického zdraví oběti

Bezesporu jsou to právě oběti, kdo nese nejtěžší břímě ve formě nejzávažnějších důsledků.

Oběti pokročilých stadií šikany: Následky jsou velmi závažné, často doživotní. Jsou jimi psychosomatické poruchy, těžké poruchy sebehodnocení, jakoby „vymazání“ vlastní vůle, úzkostné poruchy, chronické depresivní stavy, sebestrukce (sebezničení), poruchy přizpůsobivosti a narušený vývoj osobnosti (Martínek, 2009).

Oběti počátečních stadií šikany: Je zavádějící, že by první dvě nebo tři stadia nezaněchávala následky. Potřeby těchto žáků jsou frustrovány, neuspokojovány. Bolestivý emoční tlak pomalu, ale jistě narušuje emoční vývoj oběti, vede k přetížení adaptačních mechanismů a dochází k vyčerpání, neurózám a psychosomatickým obtížím (Kolář, 2011).

1.8.2 Fixování antisociálních postojů u agresorů

U agresorů se pevně upevňují antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. „*Když se někdo naučí šikanovat, je to něco podobného, jako když se naučí jezdit na kole Už to nezapomene*“ (Kolář, 2011, p.155).

1.8.3 Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou jeho svědky, ztrácí iluze o společnosti v tom smyslu, že ta nezajišťuje každému ochranu proti bezpráví. Nedělají nic, k šikaně přistupují pasivně, možná ji později sami „zkusí“ a obdobně potom přistupují k násilí a k porušování zákona v dalším životě (Kolář, 2011).

1.8.4 Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku.

Skupina zasažena nebo přemožena šikanou ztrácí výchovnou funkci. Všichni členové jsou ve větší či menší míře poškozoováni. Výukový efekt je též oslaben (Kolář, 2011).

1.9 Pomoc. Řešení šikany

Do této kapitoly lze zahrnout objevení se a vysledování příznaků, hledání diagnózy za pomoci spolehlivého vyšetření, vlastní léčbu - co nejrychlejší a hlavně nejefektivnější první pomoc (neboli léčbu příznaků) a následné doléčení, rehabilitaci. A podobně, jako je tomu u většiny nemocí, platí i zde, u šikanování, že mnohem účinnější i levnější je prevence.

1.9.1 Příznaky šikanování

Učitel ve škole musí být ve střehu a všímat si všech náznaků, že dítě může být šikanováno (Říčan, 1995). Navíc šikana začíná malými zákeřnými skutky, na něž je těžké si stěžovat, protože jednotlivé činy vypadají bezvýznamně (Eggert, Falzon, 2005). Zejména je třeba věnovat pozornost nově zařazeným žákům do třídy, neboť přizpůsobovací konflikty nejsou vzácností (Metodický pokyn, 2008). Některé z níže uvedených známek mohou být sami o sobě nevinné a mohou patřit k běžnému dění ve třídě, přesto je třeba mít lidský přístup a oči stále otevřené (Říčan, Janošová, 2010).

Příklady nepřímých známek šikanování:

1. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
2. Při týmových sportech bývá do mužstva voleno jako poslední.
3. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů, do třídy vchází na poslední chvíli.
4. Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.
5. Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
6. Zhoršuje se mu školní prospěch.
7. Jeho věci či oděv jsou zašpiněné, poškozené, rozházené.

8. Stále postrádá nějaké své věci a odmítá vysvětlit jejich ztrátu či používá nepravděpodobné výmluvy.
9. Má odřeniny, modřiny rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit (Metodický pokyn, 2008).

Je velmi žádoucí, aby si učitel všímal právě těchto nepřímých varujících signálů a záměrně a systematicky je vyhledával (pozorováním i např. formou dotazníků). Tato fáze je téměř jediná možná, kdy má učitel možnost varovné známky šikany vidět, identifikovat a šikanu zastavit. Jestliže bude přehlížet tyto první známky, vyšle vlastně signál, že se neděje nic špatného, agresor dostává zelenou, může přitvrzovat a oběť červenou ve smyslu, „stůj, nikdo se tě nezastane“. Nerozpoznaná šikana tak může trvat řadu měsíců (Vaníčková, 2002). Podaří-li se totiž pedagogovi právě v této chvíli zamezit dalšímu rozvoji šikany, předejde nezvratným škodám, které by napáchala (Kolář, 2011). Právě nekompromisní postoj, negativní stanovisko učitele a projevení jeho nesouhlasu s takovýmto jednáním před celou třídou je důležité jak pro oběť, které tím projevuje podporu a ochranu, tak i pro ostatní spolužáky, kteří poznávají, že v normální společnosti se takové chování netoleruje. *„Bohužel, současná praxe je taková, že učitelé začnou šikanu řešit až v chvíli, kdy se objeví přímé varující signály“* (Minimalizace šikany, 2008).

Příklady přímých známek šikanování:

1. Posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívky, nadávky, ponižování, žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák touto „legrací“ zranitelný.
2. Kritika žáka, výtky, zejména pronášené nepřátelským až pohrdlivým tónem.
3. Nátlak na žáka, aby dával věcné či peněžní dary nebo, aby něco platil.
4. Příkazy od spolužáků a skutečnost, že se jim podřizuje.
5. Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů a k spoluúčasti na nich.
6. Honění, strkání, rány, kopání, třeba ne tak silné, ale je vidět, že žák je neoplácí.
7. Rvačky, v nichž jeden je slabší a snaží se uniknout (Říčan, 2010).

1.9.2 Diagnostika

K objevení a diagnostikování šikany slouží celá řada nástrojů, od výše zmíněného pozorování se zaměřením na nepřímé a přímé znaky šikanování, přes rozhovory, dotazníky až po schránky důvěry a sociometrická šetření (Bendl, 2003).

Pokud se u dětí objeví známky šikany nebo i signály o možném ubližování, je třeba co nejrychleji vyhodnotit situaci a posoudit, zda se jedná o šikanu či nikoli. Při zhodnocování projevů násilí je potřeba vždy posoudit, zda jsou přítomny znaky šikanování a to: záměrnost, opakování, samoučelnost agrese a nepoměr sil (Kolář, 2001).

Dostatečným důvodem k vyšetřování šikany jsou dle Koláře (2011) dva hlavní důvody. Jsou jimi přímo alarmující signály a signály nepřímo varující.

Kolář (2011) uvádí, že v praxi se šikanování vyšetřuje převážně pouze na podkladě nahodilého alarmu (informace rodičů, pedagog náhodou šikanování přistihne, oběť či jeho kamarád tajně případ ohlásí či na něj anonymně upozorní).

Alarmující signály je zapotřebí záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků. Důležité je vyvěsit informační letáky pro oběti, kde se dozví, co mají dělat a kde mají hledat pomoc.

Nepřímo varující signály jsou uvedeny výše jako nepřímé známky šikanování. Kolář (2011) je nazývá skryté volání oběti o pomoc a zdůrazňuje, že sám se s nimi v praxi téměř nesetkává, protože unikají pozornosti pedagogů.

Odhalení šikany bývá obtížné. Významnou roli hraje strach. Strach obětí, agresorů, ale i dalších účastníků. Strach poté vytváří prostředí „solidarity“ agresorů i postižených (Metodický pokyn, 2008).

Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu jejího stadia a formy. Je totiž rozdíl mezi vyšetřováním počátečních a pokročilých stadií šikany. Je proto nesmírně důležité opřít se o pozorování a první rozhovory s informátory, oběťmi, někdy i se svědky. Registruje se, kdo jsou informátoři, chování obětí, spolupráce svědků, jejich vztah k agresorům i k obětem.

Kolář (2011) upozorňuje, že počáteční a obvyklé formy šikany mohou řešit zacvičení odborníci a u forem pokročilých a neobvyklých je na místě zajistit nutnou ochranu obětem, nedělat zásadní kroky vyšetřování a využít možnosti spolupráce s některým z odborných pracovišť.

Doporučení pro vyšetřování počáteční šikany se standardní formou

1. *Rozhovor s těmi, kdo na šikanování upozornili. Rozhovor s obětí.*
2. *Nalezení vhodných svědků* (Metodický pokyn, 2008). Nalézt vhodné svědky u počátečních šikan není obtížné. Většina žáků ještě nepřijala normy šikanování. Doporučení objevující se v některých publikacích vybírat slušné žáky s výborným prospěchem, je zavádějící (Kolář, 2011).
3. *Individuální (případně konfrontační) rozhovory se svědky* (nikdy však konfrontace obětí a agresorů!). Vyšetřování se děje nenápadně, svědkové se volají např. za jiným účelem (Martínek, 2009).
4. *Zajištění ochrany obětem* (bezpečné příchody a odchody žáka ze školy).
5. *Rozhovor s agresory, popř. konfrontace mezi nimi* (Metodický pokyn, 2008).

Doporučený postup při pokročilé šikaně s neobvyklou formou

1. *Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrany oběti*
2. *Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování*
3. *Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi*
4. *Pokračující pomoc oběti*
5. *Nahlášení policii* (Metodický pokyn, 2008)

Říčan, Janošová (2010) uvádí, že je nutno zvážit, jaká je naděje na usvědčení agresorů a je-li příliš malá a oběť nesouhlasí s tím, aby byla celá záležitost zveřejněna, je prospěšnější spokojit se s tím, že napříště se udělá pro ochranu oběti, co bude možné, informace se uloží a pozorně se sleduje, co se děje dál.

1.9.3 První pomoc, léčba příznaků

Kolář (2011) první pomoc chápe jako dílčí symptomatickou léčbu, která dokáže šikanu během krátké doby vyšetřit a zastavit. Neřeší však příčiny. Metody první pomoci rozděluje do čtyř skupin.

Obyčejná počáteční šikana

Kolář (2011) vypracoval základní scénář, který je univerzální. Je vhodný pro malé i velké děti i pro různé typy škol. Nevyužívá náročnější neverbální techniky a výslechové praktiky, pracuje s překvapením a skrytostí. Uvádí, že každý níže uvedený krok má svůj smysl a musí být promyšlený, jinak hrozí vážné nebezpečí a poškození oběti.

Prvních pět bodů se výrazně neliší od výše uvedených. Zde bych ráda navázala na bod č. 5 v doporučeních pro vyšetřování šikany. Tím je rozhovor s agresory. Ten je vždy (Kolář, 2011) až na posledním místě ve vyšetřování. Dokud na něj vyšetřující nebude dobře připraven, ztrácí čas. Dokud nemá shromážděny důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všechno zapřou nebo zpochybní. Hlavním smyslem rozhovoru není v tom, zjistit nějaké informace, ale v tom agresory zastavit (Říčan, Janošová, 2010). V paralyzování jejich agrese vůči bližním. Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Vyšetřující je upozorní, že při jakémkoli dalším příznaku šikanování bude jejich potrestání přísnější, případně bude nahlášeno policii. Zároveň je potřeba zdůraznit, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto při řešení jejich chování (Kolář, 2011).

Při odhalení a vyšetřování šikany musí dát pedagog jasně najevo, že neodsuzuje žáka samotného, nýbrž jeho chování (Martínek, 2009).

Jakmile je vyšetřování dokončeno, je třeba přistoupit k nápravě. A to buď formou vnějšího nátlaku, nebo metodou usmíření. Každá z těchto metod má svůj vlastní způsob co nejrychlejšího a razantního způsobu, jak potlačit šikanu i jak obnovit oficiální normy spolu se zabezpečením ochrany obětí (Kolář, 2011).

Metoda vnějšího nátlaku

Tato metoda je dle Koláře (2011) v pedagogické praxi hojně využívána, často jediná, na kterou pedagogové v boji se šikanováním sázejí. Záměr této metody je prostý. A to přinutit trestem s a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem, k ochraně skupiny jako celku. Tato metoda zahrnuje tři pilíře:

1. Individuální nebo komisionální pohovor:

Předpokladem konání pohovoru je solidní diagnostika celého případu. U zárodečných podob šikanování může pohovor probíhat mezi pedagogem a žákem, popř. mezi jeho rodiči. Ve vážnějších případech a rozhodně vždy u pokročilých stadií šikany prostřednictvím komisionálního pohovoru (např. třídní učitel, výchovný poradce, ředitel atd.). Nedoporučuje se, aby bylo pozváno najednou více agresorů se svými rodiči.

Výchovná komise, respektive škola má k dispozici zastavení násilí běžná, ale i mimořádná opatření:

Běžná výchovná opatření:

- Napomenutí, důtka pedagoga či ředitele školy,
- snížení známky z chování,
- převedení do jiné třídy či pracovní skupiny,
- doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče

Mimořádná výchovná opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně realizovat dobrovolný pobyt v diagnostickém ústavu,
- podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dětí k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu,
- vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování,
- umožnění individuálně vzdělávacího programu (Kolář, 2011).

Šikanování je v řadě případů trestnou činností. Šikana může naplňovat skutkovou podstatu trestných činů. Osoba mladší 15 let není trestně odpovědná, ale soud pro děti a mládež jí může uložit podle zákona č. 218/2003 Sb. některá z opatření (dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického programu ve středisku výchovné péče, ochrannou výchovu aj.). Trestní odpovědnost mladistvých (15 – 18 let) je posuzována soudy pro mládež podle zákona 218/2003 Sb., s ohledem na jejich rozumovou a mravní vyspělost (Policie ČR, 2008).

2. Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Úkolem pedagoga je přesvědčit žáky o tom, že autority školy dokáží spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektují kázeňské normy školy (Kolář, 2011). Sdělení verdiktu může být strohé a úderné, ale ve formě rozmluvy a diskuze (Říčan, 1995).

3. Ochrana oběti

Po vyšetření a následném potrestání agresorů nelze spoléhat na to, že se vše vyřešilo. Není tomu tak, protože příčiny onemocnění skupiny nebyly odstraněny a šikanování může začít opět růst. Ochrana oběti je něco jako pojistka, která pedagoga varuje při hrozícím nebezpečí.

Bezpečnost oběti může být posílena některým z níže uvedených způsobů:

- setkáváním pedagoga s loajálními informátory,
- stanovením ochránců oběti (ať už ze třídy či z vyšších ročníků),
- intenzivním sledováním situace včetně docházky oběti,
- zprostředkováním péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem,
- komunikací s rodiči (Kolář, 2011)

Metoda usmíření aneb pozitivní šok

Od té předešlé se nápadně liší. Trestání se zde nekoná. Následuje domluva a usmíření mezi aktéry šikanování společné hledání nápravy v neformální atmosféře. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a

podporováním agresora vcítit se do své oběti.

Tato metoda se používá pouze v přísně vymezených případech, např. pokud je agresor přístupný určitému náhledu a je ochoten napravit svou chybu. Někdy právě ona neočekávaná důvěra a laskavý a pevný postoj k agresorovi může vést ke zlomu nebo alespoň otřesu agresivních postojů. Kantor se zachová v emočně vypjaté situaci zcela jinak, než agresor očekává (např. pokud je šikanování nápodobou tělesného trestání v rodině). Tento krok, tuto metodu je vhodné probrat s obětí, ta se většinou usmíření nebrání. Určujícím faktorem je ovšem vždy postoj agresora (Kolář, 2011).

Obyčejná pokročilá šikana

Nejvýraznější rozdíl ve vyšetřování pokročilých šikan oproti těm počátečním je v tom, že zde nebývá často ani jediný svědek. Téměř všichni lžou, nehledáme proto vhodné svědky, ale nejslabší články v řetězu skupinové lži. Vyšetřování této formy šikany komplikují další skutečnosti – komplot velké šestky a rozšíření varianty zakrývajícího systému (Kolář, 2011). Řešení čtvrtého stadia (Martínek, 2009) záměrného ubližování spadá plně do kompetence Policie ČR, nezbytná je spolupráce s odbory sociální péče a zainteresování etopeda. Případy vyšších stadií šikany by měl rovněž řešit soud pro děti a mládež, agresory je třeba potrestat minimálně dohledem probačního a mediačního pracovníka. Snížený stupeň chování je pro ně mnohdy směšným potrestáním. V těžších případech je vhodné je umístit do diagnostického a následně výchovného ústavu pro děti a mládež. Martínek (2009) upozorňuje na věc, že pokud tato stadia řeší Policie ČR, škola se často od potrestání distancuje. Jedná se o naprosto nepřijatelný postup. Pokud šikana probíhá na území školy, i když ji řeší policie, nezabývá se zodpovědností za potrestání pachatelů. Není možné, aby agresor dostal z chování jedničku.

Zásadní rozdíl v nápravě pokročilé šikany oproti šikaně počáteční spočívá v tom, že všichni nebo téměř všichni přijali normy agresorů a vyšetřovatel nemá žádného spojence, nikoho, o koho by se mohl opřít. Z tohoto důvodu jsou dílčí intervence první pomoci limitovány, někdy až blokovány. Destruktivní změnou je, že v nápravě brání všichni přímí a nepřímí účastníci šikany. Organizovaný odpor proti rozkrytí tu bývá

mimořádně silný. Používají se proto diagnostické metody zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. Je nutné mít zmapovaný skrytý život skupiny prostřednictvím speciálních sociometrických metod a nejslabších článků v řetězu falešných svědků. Nezbytná je práce s neverbálními technikami (déletrvající pohled do očí, tělesná blízkost atd.) a výslechovými praktikami (přitlačení ke zdi, znejišťování, zapletení do vlastních lží, odnímání důvěry, odkrývání rozporů, doplňování atd.). Prakticky užitečné je rovněž oddělené vyšetřování svědků a agresorů a jejich konfrontace. Zde odborník reguluje ujasňování jejich rozporů ve výpovědích. (Kolář, 2011).

Počáteční šikana s neobvyklou formou

Praxe ukázala, že tato skupina musí být samostatná. Zejména proto, že šikany, které sem patří, mohou být matoucí pro nespecialisty – zaškolené odborníky na škole. Jejich řešení vyžaduje doladění základního postupu, nikoli jeho zásadnější změnu, přesto je vhodné řešit tuto formu šikany nezávislým specialistou na šikanu. Proměnu taktiky nelze sjednotit do jednoho postupu, na konkrétní odlišnosti je třeba reagovat pružně. A hlavně se zkušeností (Kolář, 2011).

Pokročilá šikana s neobvyklou formou

První pomoc v těchto případech je mimořádně odlišná a vyžaduje nutně zkušeného odborníka. Zvláštností u nejtěžších poruch vztahů ve skupině je přítomnost extrémní fyzické či sexuální brutality. Výbuch násilí může pedagoga svou podobou šokovat a zcela vyřadit z provozu. Při jejím provalení je příznačná naprostá bezmoc školy a většinou i policie. V těchto případech nelze čekat na odborníka specialistu, protože oběti může jít o život a později je většinou nemožné případ vyšetřit. Proto je nutné, aby každá škola měla svůj „poplachový plán“, jak jednat v takové krizové situaci. Kolář tuto formu šikany nazývá školní „lynčování“, kterou rozděluje do dvou skupin:

Model velkého lynčování: do násilí se zapojí celá skupina, třída a destruktivní síly zde pracují na doraz. *„Obětem hrozí zabití nebo těžké zranění. Tomu odpovídá i*

jejich stav, nic nehrají, netrápí se ponížením před učitelkou. Vnitřně a někdy i nahlas volají o pomoc a touží, aby jim někdo zachránil život“ (Kolář, 2011, p.212).

Model malého lynčování: *„Doutnající hranice nenávisti a krutosti ještě nevzplála. Někteří žáci se šikanování neúčastní a ani neskandují. Sedí, svačí, čtou si, připravují se na další hodinu. Nenechají se bolestí druhého vyrušit“ (Kolář, 2011, p.213).*

Každý, kdo se setká se školním lynčováním, musí počítat s tím, že se jedná o pokročilou šikanu. Zběsilé kopání do oběti se nerodí zčistajasna. Předchází mu dlouhodobější vnitřní vývoj (Kolář, 2011). Základní krizový scénář jsem popsala výše.

1.9.4 Negativní obranné reakce pedagoga při provalení šikany

Při provalení šikany (Martínek, 2009) je často společným rysem totální bezmoc pedagoga, šok. To vede k zalarmování nejsilnějších obranných reakcí, které vedou k nevratným chybám:

Chaos a únik. Učitel je duševně otřesen a zmaten a bezprostředně utíká ze třídy. Agresoři mají dostatek času zpracovat jak oběť, tak ostatní, včetně toho, co mají vypovídat.

Regrese. Pedagog upadá do bezmoci malého dítěte, které naprosto neví, co má dělat. Volá na pomoc své mocnější kolegy (např. „Pomozte mi někdo...“).

Popření. Pedagog žije v představě, že jemu se toto nemůže přihodit, že to nemůže být pravda. Odchází ze třídy a agresoři mají opět dostatek času na zpracování ostatních.

Bagatelizace. Zlehčování. Velice častý postoj mužů – učitelů.

Obviňování oběti. Dle Martínka (2009) jedna z nejčastějších „technik“, kdy učitel sám přenesl vinu na oběť za ubližování, se slovy: „Kdybys je neprovokoval, nedělali by ti to.“

Egocentrické ublížení: Pedagog propadne sebelítosti a výčitkám (např. „Co jste mi to udělali, vám je jedno, že jsem nešťastná...“) a žákům zcela jasně dává najevo, že

je slabý a nedokáže si s nimi poradit. Martínek (2009) upozorňuje, že právě tyto typy (většinou ženy – učitelky) se stávají sami oběťmi.

Autoritativní, suverénní postoj. Pseudosilácká reakce, prezentace vlastní síly a moci. (Co se to tu děje? Já vás srovnám, že z toho budete divoký.“).

Agrese. Impulzivní a nekontrolovatelné jednání. Pedagog např. vrazí jednomu z agresorů facku.

Sevření strachem. Nejméně častá, přesto občas objevující se reakce. Dojde k úleku a provalení stuporózního strachu, učitel se nemůže pohnout.

Je potřeba si uvědomit, že oběť má v naprosté většině případů již předchozí zkušenosti s některou výše uvedenou reakcí ze strany učitelů. Proto se ani nesnaží na případné ubližování upozorňovat, žije v představě, že jí stejně nebude pomoheno. Je proto potřeba všimnout si varovných prvků a známek šikany, které nemůže vysledovat nikdo jiný než učitel, který je s žákem v pravidelném kontaktu. Celkově lze říci, že každá náhlá a nenadálá změna v chování dítěte může být znakem toho, že je mu ubližováno. Je pouze na učiteli, jak tyto signály dovede vysledovat a jak s nimi následně naloží. Nelze vycházet z jednoho příznaku, vždy se jedná o jejich určitý soubor. „*Naprosto nejideálnější prevencí v tomto smyslu je pozorování žáků nejen při hodinách, ale i o přestávkách, o hodinách volna, častá komunikace s nimi*“ (Martínek, 2011, p.133). Nevšimavost ke známým šikany je nejlepším podhoubím pro rozjezd šikanujícího chování (Kolář, 2001).

1.9.5 Vlastní léčba skupiny zasažené šikanou

Po první pomoci je potřeba vyléčit i příčinu nemoci. A tou je léčba celé skupiny.

Řešením jsou programy pro budování bezpečného klimatu ve třídě a programy osobnostní a sociální výchovy. Ve třetím stadiu již vzniklo organizované jádro, které žije vlastním životem a hrozí, že zachvátí celou skupinu. Zde je již třeba specializovaný program proti šikaně (Kolář, 2011). Jestliže je skupina zasažena čtvrtým a pátým

stupněm šikanování, musí se vždy nejprve rozbít a poté vytvořit nová konstalace žáků, která dává naději na úspěšnou léčbu. Důvodem je síla protiúzdavného systému a zakořeněnost norem šikanování. Martínek (2009) předkládá, že na svých přednáškách a kurzech často slýchává argumenty ředitelů, že není možné třídu rozpustit. Nabádá ale k uvědomění si, že pokud šikana probíhá v jedné třídě, ty ostatní o ní rovněž vědí a uvažují v tom smyslu, že pokud se ve školním prostředí mohou takto bez následků chovat jedni, proč by nemohli druzí. Dále dodává, že na základní škole se častěji setkáváme se stadiem prvním a druhým, třetí stadium je zde spíše vzácností.

Základní intervenční program

Ten je určený pro celkovou léčbu skupin v počátečním stadiu šikanování. Je nastavený až po zvládnutí třetího stadia. Jeho cílem je zastavení sebedestrukce a nastartování sebeúzdavného procesu skupinového organismu. Úsilí je namířeno na vnitřní proměnu vztahů ve třídě a posílení imunity proti případnému opakování šikanování. Ten, kdo chce léčit skupinu zasaženou šikanováním, musí nahlédnout do jejího skrytého života a to prostřednictvím skupinové či testové diagnostiky (Kolář, 2011).

Dynamická diagnostika

Zde se nepoužívají žádné testy, zde se děje obyčejné povídání, pozorování a ovlivňování skupiny při herních a modelových situacích. Děti jí berou jako přirozenou a zábavnou činnost. Nepřipomíná jim zkouškovou situaci. Zahrnuje např. práci s osobním teritoriem (zahrnování pocitu vzdálenosti s ohledem na pocit bezpečí – kruh bezpečí), arteterapii zaměřenou na orientaci vztahů ve skupině (interakční kreslení, např. společná kresba domu), obyčejné pozorování prvního vytváření kruhu ve třídě se zaměřením na neverbální projevy dětí (zde mají děti za úkol po odložení lavic ke zdi vzít si každý svou židli a vytvořit kruh. Kolář (2011) upozorňuje, že často dochází k překvapivým projevům. A to, že se nepodaří kruh vytvořit a vznikají různé patvary. Jejich účelem je snaha některých žáků skrýt se před zraky vedoucího, oddělit se od ostatních atd. Sleduje se, kdo kde sedí, vedle koho, zda velcí a silní chlapci sedí spolu, či malý chlapec mezi

dívkami atd.).

Testová diagnostika třídy

Mezi tyto skupinové metody k odhalování šikany patří Dotazník o šikaně a Dotazník specifických sociálních rolí. Pro práci se skupinou potřebujeme dva nezbytné okruhy informací. A to informace o vztazích mezi žáky a co nejlepší informace pro kvalifikovanou diagnózu šikany.

Příklad:

Hrabalův sociometrický test (SO-RA-D). Metoda určená právě pro zmapování vztahů. Obecným cílem testu této metody je sonda do struktury meziosobních vztahů ve třídě, zvláště zjišťování z pozic vlivu a oblíbenosti. Každý žák ohodnotí své spolužáky ze dvou hledisek. Za jak vlivný je považuje a jak jsou mu sympatičtí prostřednictvím pětibodové škály. Škálové posouzení sympatií je doplněno krátkým zdůvodněním. Z těchto výsledků lze zpracovat řadu cenných skupinových i individuálních informací (např. účinně lze vybrat nejslabší články v řetězu falešných svědků). Výhodou této metody je i to, že jsou vyšetřováni všichni žáci najednou a nedá se přímo odhalit, kdo co prozradil. Lze rovněž chránit případného informátora, neboť odhalení šikany se může zveřejnit až na podkladě výsledků testů (Kolář, 2011).

Dotazník specifických sociálních rolí zaměřený na šikanu (DSSR). Tato metoda navazuje na tu předchozí, která nám přes své kvality řekne velmi málo o vlastní šikaně (neodpoví přesně, zda se jedná o šikanu či ne, neukáže děti, které jsou oběťmi a které šikanují). Cílem dotazů na specifické sociální role je vhled do rozdělení těchto rolí ve skupině, rolí, které mají vztah k násilí a k ubližování slabším nebo k altruismu a ke spolupráci. V případě mapování šikany zde žáci odpovídají na otázky typu: Kdo je přátelský? Kdo se zastává slabších? Kdo je napadán a neumí se bránit? Kdo uráží jiné děti? Kolář (2011) uvádí, že využití samotného DSSR ve čtvrtém a pátém stadiu šikanování zcela mění situaci. Nástroj přestává spolehlivě měřit, dochází k obrácení výsledků a dalším potížím. Proto upozorňuje, že při podezření na pokročilou šikanu je nutné používat obě metody a tím účinně čelit obráceným výsledkům (Kolář, 2011).

Klíčové prostředky ke změně

Nejúčinnější cestou ke zvládnutí cíle vlastního programu je komunitní model práce (Kolář, 2011). Co je to vlastně třídní komunita? Stručně ji lze charakterizovat jako demokratickou formu života aneb způsob svobodného spravování moci ve třídě (Kolář, 2001). Z tohoto důvodu byly do základního intervenčního programu zahrnuty jeho významné součásti, které jsou alfou i omegou chystaných změn.

Třídní setkávání práce se skupinovou dynamikou

První podmínkou pro rozběhnutí základního intervenčního programu je domluvení pravidelných setkání třídy, jejichž čas je výhradně věnován léčbě vztahů ve skupině čili práci se skupinovou dynamikou. Cílem je proměna interakčního prostředí. Důležité je kruhové uspořádání skupiny, to, že se děti vidí tváří v tvář. Mohou ke všem mluvit, všechny poslouchat, vidí neverbální reakce ostatních. Kromě toho kruh poskytuje prostor na hraní zajímavých a užitečných her. Je osvědčené, pokud tato setkání mají svou strukturu, opěrné body. A to zahájení (přivítání, krátké seznámení s programem), vlastní hry (ty jsou nedocenitelné zejména pro nácvik skupinového chování, nezařazují se hry rozdělující děti na silné a slabé, naopak, důraz se klade na hry podporující vzájemnost a soudržnost), témata dne (ta se již vztahují k hlavnímu problému, tj. k šikanování čili k poruše vztahů ve skupině). Žákům jsou témata předkládána formou otázek a úkolů, např. co mohou udělat ostatní a co oni sami, aby se ve třídě cítili bezpečně nebo mají vymyslet název pro svou vlastní třídu. Závěrečným bodem struktury je runda připomínek a dotazů (teď si žáci mohou říct cokoli. Mohou připomínat, chválit, kritizovat, navrhopvat změny. Podmínkou je slušná forma sdělení). Tato třídní setkávání mají svá pravidla (např. aktivní účast, otevřenost, pravdomluvnost), která podporují rozvoj pozitivní komunikace a spolupráce ve skupině. Jestliže většina dětí přijme pravidla za svá a přistoupí na to, že se skutečně nelze, může se prolomit zákaz mluvení o skrytém životě třídy před učitelem. O konfliktech lze rovněž mluvit otevřeně, a hlavně, je možné je ovlivňovat a konstruktivně řešit (Kolář, 2011).

Třídní charta proti šikanování

Na rozdíl od komunitních pravidel, která jsou obecná a podporují pozitivní komunikaci a spolupráci, třídní chartu je potřeba chápat jako specifická pravidla zaměřená výhradně na zabránění přímé a nepřímé šikany. Jejím cílem je lapidárně řečeno: Šikanování se trpět nebude. Má význam zejména pro agresory, kteří tímto nastaví jasné mantinely. Dále podporuje děti, aby přestaly vidět šikanu pohledem „To se mě netýká“, ale aby toto násilí viděly z pohledu zákona. Co je k těmto pravidlům potřeba? To, aby se žáci sami podíleli na jejich utváření. Postup vytváření třídní charty má několik kroků:

1. Brainstorming jednotlivců. Každý žák napíše prostřednictvím volných nápadů pár pravidel a připojí požadavky, jak chce, aby se k němu ostatní chovali.
2. Konsenzus skupin na výběru pravidel. Žáci rozdělení do skupin tato pravidla vyberou, upraví, představují si, jak tato pravidla působí na zastavení nežádoucího chování.
3. Domluva mluvčích skupin na výsledné podobě charty. Tito mluvčí společně seřadí pravidla podle důležitosti z prvních pěti až deseti vytvoří třídní chartu.
4. Reflexe, zpětná vazba od vnějšího kruhu. Diskuze popř. úprava třídního snažení.
5. Ochrana porušování charty. Dohodnutí konkrétních následků při porušení charty (Kolář, 2011).

Spoluspráva

Ta je zásadně důležitá pro nastolení ozdravujících změn ve skupinových normách a postojích. Je protipólem jádra agresorů. Hlavním východiskem pro fungování spolusprávy je vhodný výběr kandidátů a jejich volba celou třídou. Aktivita spolusprávy vyžaduje, aby se scházela pravidelně a řešila významné úkoly.

Pro vytváření konkrétního programu musíme brát v potaz stádia vnitřního vývoje šikanování, závažnost agrese vůči obětem, věk žáků, typ školy, prostředí, čas,

technické možnosti, zvláštnosti skupiny a její aktuální stav (Kolář, 2011).

1.9.6 Prevence

Základním předpokladem boje proti šikaně je připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na každé škole (Bendl, 2003).

Primární prevence

Proces zaměřený na zvyšování sociálních kompetencí dětí, na rozvoj dovedností vedoucích k odmítání všech forem destrukce a projevů agresivity (Hoskovcová, 2009). Uplatňuje se tam, kde šikana ještě nevznikla. Primární prevence spočívá (Goldmanová, 2000) především v harmonické výchově dětí, v budování jejich kvalitního vrstevnického týmu, v jejich informovanosti ohledně šikany. Dále v informovanosti rodičů a široké veřejnosti. Jako prostředky této prevence uvádí Bendl (2003) právě přirozené školní komunity, školní samosprávy či celoškolní setkání. Do tohoto typu preventivních opatření lze dále zařadit účast pedagogických pracovníků ve vzdělávacích programech týkajících se šikany, navození spolupráce mezi žáky, rodiči a pedagogy a jasné vymezení možností oznámení šikany. Nadace Minimalizace šikany (2008) nabádá pedagogy na svých plakátech k následujícímu:

- *Připusťte si možnost, že šikana na vaší škole může být.*
- *Mluvte se žáky o vztazích.*
- *Spolupracujte s rodiči.*
- *Ved'te zajímavou výuku a atraktivní školní program.*
- *Pozorujte, naslouchejte, podporujte pozitivní sociální klima.*
- *Vytipujte riziková místa na škole.*
- *Pracujte s potenciálními oběťmi šikany.*
- *Thumte agresivní sklony možných agresorů.*
- *Dejte možnosti každému zažít úspěch.*
- *Pěstujte empatii mezi žáky*

Sekundární prevence

Ta nastupuje tam, kde již k šikaně došlo a kde je nutno nastolit taková opatření, aby nedocházelo k jejímu opakování. Sem patří již zmíněná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany a následná pedagogická opatření. Jako prostředky sekundární prevence zmiňuje Bendl (2003) především ochranu oběti před dalšími násilnostmi, rozhovory s rodiči jak agresorů, tak obětí, komunikace s ostatními rodiči a práci s kolektivem celé třídy. Právě sem spadá i výchovná práce s agresory, jejich monitorování, tlumení jejich agresivních sklonů, nácvik sociálních dovedností a zaměstnávání vhodnou a motivační činností s možností např. udělení pochvaly.

Terciární prevence

Terciální prevencí se rozumí zabránění dalšímu antisociálnímu chování agresora. Je nutné oddělit agresora od oběti, změnit celkové klima ve škole. Je třeba stanovit jasná pravidla, normy, ale sankce (Goldmanová, 2000).

2. Cíle práce a hypotézy

„Šikanování je běžný fenomén a nelze ho přeceňovat ani přehlížet. Je potřeba se mu kompetentně postavit.“ (Kolář, 2001)

2.1 Cíle

Hlavní cíl

Zjistit zkušenosti školních dětí se šikanou v Jihočeském kraji.

Vedlejší cíle

- Zpracovat odpovědi dětí podle věku, které se setkaly se šikanou.
- Zjistit pohlaví a způsoby šikany agresorů.
- Zjistit pohlaví a způsoby šikany u obětí.
- Zjistit, jaké mají děti povědomí o šikaně a kyberšikaně.
- Získat informace o používání schránek důvěry na základních školách v Jihočeském kraji.
- Zjistit skladbu literatury týkající se šikany v žákovských knihovnách základních škol v Jihočeském kraji.

2.2 Hypotézy

Hypotéza 1. Zkušenosti dětí se šikanou souvisí s věkem obětí i agresorů.

Hypotéza 2. Účast spolužáků při zachytu šikany je nedostatečná.

Hypotéza 3. Úloha školy při vyšetřování šikany je omezená.

Hypotéza 4. Sociální rodinné rozdíly ovlivňují šikanu agresorů i obětí.

Charakteristika výzkumných souborů

Výzkumný soubor 1

Údaje z publikace Evy Kadlecové „Šikana z pohledu dětí“. V uvedené knize je celkem 474 kazuistik žáků základních škol Z toho 130 příběhů žáků z šestých tříd, 106 ze tříd sedmých, 113 z osmých, a 125 příběhů žáků z devátých, tříd.

Výzkumný soubor 2

Dotazník zaměřený na znalosti šikany a kyberšikany pro žáky jedné městské a dvě vesnické základní školy v Jihočeském kraji. Městská škola – 44 žáků šestých až sedmých tříd, 38 žáků osmých až devátých tříd. Vesnické školy – 37 žáků šestých až sedmých tříd, 20 žáků osmých až devátých tříd.

Výzkumný soubor 3

Dotazník odeslaný a následně zpracovaný ředitelům základních škol v Jihočeském kraji.

3. Metodika výzkumu

Výzkumný soubor 1

K účelu praktické části práce jsem použila sekundární analýzu údajů (analýzu existujících databází) z publikace Evy Kadlecové „Šikana z pohledu dětí.“ Využívala jsem případové studie (velké množství dat od jednoho nebo více jedinců) (Hendl, 2005).

V knize je obsaženo 474 příběhů rozdělených podle tříd. První část výsledků jsem hodnotila ze dvou souborů (6. a 7. třída a 8. a 9. třída) – motivace agresora, typ šikanovaných dětí, subjekty, kterým se oběť svěřila, řešení šikany, ukončení příběhu.

Druhou část výsledků jsem hodnotila ze čtyř souborů (podle tříd: 6., 7., 8. a 9. třída) – pohlaví agresorů a zjištění, zda šikanují spíše individuálně nebo ve skupinách a pohlaví obětí a zjištění, či jsou šikanovány spíše individuálně nebo ve skupinách.

Autentické příběhy obsažené v této knize psaly děti ve věku 11 – 15, žáci šestých až devátých tříd různých základních škol. Tyto příběhy mají dokumentární charakter. Dětem nikdo nepokládal konkrétní otázky. Tím pádem mohou chybět některé údaje, jiné mohou být zkreslené. Jednalo se částečně o narativní výzkum.

Výsledky byly zpracovány testem chi-kvadrát v kontingenční tabulce.

Výzkumný soubor 2

V této části práce jsem použila kvantitativní metodu sběru dat a to technikou dotazníku. Ke zpracování cíle zjistit, jaké mají děti znalosti o šikaně a kyberšikaně jsem použila strukturovaný dotazník s osmi uzavřenými otázkami.

Do městské základní školy jsem doručila 100 ks dotazníků, návratnost činila 81 % (tj. 81 ks).

Do vesnické základní školy č. 1 jsem doručila 20 ks dotazníků, návratnost činila 100 % (tj. 20ks), do vesnické základní školy č. 2 jsem doručila 30 ks dotazníků, návratnost činila 90 % (tj. 27 ks). Dotazníky obou vesnických základních škol jsem během výzkumu sečetla.

Výzkumný soubor 3

K získání informací o používání schránek důvěry a skladbě literatury v žákovských knihovnách základních škol v Jihočeském kraji jsem použila rovněž kvantitativní metodu technikou dotazníku. Vytvořila jsem strukturovaný dotazník o jedné uzavřené a dvou otevřených otázkách a elektronickou poštou ho rozeslala 216 ředitelům základních škol. Návratnost dotazníku činila 13 % (27 ks).

4. Výsledky

4.1 Výsledky souboru 1

Tabulka 1 Motivace agresora (237 dětí)

Motivace agresora	6.-7. třída		8.-9. třída		6.-9. třída		stat. význam.
bez důvodu	40	16,9 %	28	11,8 %	68	14,3 %	NS
touha po penězích, svačině	36	15,3 %	46	19,3 %	82	17,3 %	NS
pomsta	9	3,8 %	5	2,1 %	14	3,0 %	NS
touha po sexuálním zážitku	3	1,3 %	0	0,0 %	3	0,6 %	NS
agresor sám šikanovaný	11	4,7 %	15	6,3 %	26	5,5 %	NS
násilí doma	11	4,7 %	11	4,6 %	22	4,6 %	NS
hádky doma	13	5,5 %	9	3,8 %	22	4,6 %	NS

Zdroj: bílá pole tabulky Kadlecová (2010), zelená pole tabulky vlastní zpracování

Tabulka 1 ukazuje, že v 6. a 7. třídách agresori šikanují převážně bezdůvodně, kdežto v 8. a 9. třídách převážně z touhy po penězích, po svačině. Otázkou motivace agresora se ve svých pracích zabývalo celkem 237 dětí. Z toho 123 dětí bylo z 6. a 7. tříd a 114 dětí z 8. a 9. tříd.

Tabulka 2 Typ šikanovaných dětí (413 dětí)

Jaké děti jsou nejvíce šikanovány?	6.-7. třída		8-9 třída		6 -9 třída		stat. význam.
jakékoli dítě	75	31,8 %	55	23,1 %	130	27,4 %	NS
dítě malé, mladší, slabší	61	25,8 %	32	13,4 %	93	19,6 %	NS
nový žák	27	11,4 %	26	10,9 %	53	11,2 %	NS
dítě se "špatným" vzhledem	10	4,2 %	24	10,1 %	34	7,2 %	p=0,01
dítě tiché, uzavřené	12	5,1 %	7	2,9 %	19	4,0 %	NS
dítě "hloupé", nešikovné	5	2,1 %	1	0,4 %	6	1,3 %	NS
dítě jiné rasy	4	1,7 %	4	1,7 %	8	1,7 %	NS
dítě s postižením	1	0,4 %	2	0,8 %	3	0,6 %	NS
jedničkář, "šprt"	17	7,2 %	14	5,9 %	31	6,5 %	NS
hezká dívka	6	2,5 %	7	2,9 %	13	2,7 %	NS
dítě z chudé rodiny	4	1,7 %	11	4,6 %	15	3,2 %	NS
dítě z bohaté rodiny	6	2,5 %	1	0,4 %	7	1,5 %	NS
dítě homosexuální	0	0,0 %	1	0,4 %	1	0,2 %	NS

Zdroj: bílá pole tabulky Kadlecová (2010), zelené pole tabulky vlastní zpracování

Tabulka 2 ukazuje, že v obou souborech jsou nejčastěji šikanovány děti „jakékoli“ nebo děti bez konkrétního udání důvodu šikany. Otázkou typu šikany dětí se zabývalo celkem 413 dětí (222 z 6. a 7. tříd a 185 z 8. a 9. tříd).

Tabulka 3 Subjekty, kterým se oběti svěřily (421 dětí)

Komu se oběť svěřila ?	6.-7. třída		8.-9. třída		6.-9. třída		stat. význam.
nikomu	60	25,4 %	66	27,7 %	126	26,6 %	NS
rodičům	39	16,5 %	23	9,7 %	62	13,1 %	NS
sourozenci	5	2,1 %	7	2,9 %	12	2,5 %	NS
učiteli	15	6,4 %	9	3,8 %	24	5,1 %	NS
řediteli	8	3,4 %	2	0,8 %	10	2,1 %	NS
spolužákovi	5	2,1 %	21	8,8 %	26	5,5 %	NS
cizímu člověku	0	0,0 %	1	0,4 %	1	0,2 %	NS
policii	1	0,4 %	4	1,7 %	5	1,1 %	NS
výchovnému poradci	0	0,0 %	1	0,4 %	1	0,2 %	NS
táborovému vedoucímu	3	1,3 %	1	0,4 %	4	0,8 %	NS
více lidem	2	0,8 %	17	7,1 %	19	4,0 %	NS
schránce důvěry	6	2,5 %	4	1,7 %	10	2,1 %	NS
lince bezpečí	4	1,7 %	0	0,0 %	4	0,8 %	NS
kamarád si všiml a řekl to učitelovi	32	13,6 %	16	6,7 %	48	10,1 %	NS
kamarád si všiml a řekl to rodičům	4	1,7 %	10	4,2 %	14	3,0 %	NS
kamarád si všiml a řekl to policii	6	2,5 %	3	1,3 %	9	1,9 %	NS
kamarád si všiml a sám zasáhl	5	2,1 %	4	1,7 %	9	1,9 %	NS
učitel si sám všiml	5	2,1 %	6	2,5 %	11	2,3 %	NS
všichni to věděli	55	23, 3%	33	13,9 %	88	18,6 %	NS
rodiče měli podezření, dítě však zapíralo	10	4,2 %	13	5,5 %	23	4,9 %	NS
už to bylo jasné, dítě stále zapírá	2	0,8 %	3	1,3 %	5	1,1 %	NS
dítě se nesvěří doma, protože tam nemá zázemí či se svěří, ale rodiče mu nevěří	8	3,4 %	23	9,7 %	31	6,5 %	NS

Zdroj: bílá pole tabulky Kadlecová (2010), zelená pole tabulky vlastní zpracování

Tabulka 3 ukazuje počet subjektů, kterým se oběti svěřily. Převážná část obětí v obou souborech se nesvěřila nikomu. Některé děti se svěřily více subjektům najednou, proto se hodnoty mohou zdát falešně vysoké. Celkem děti oslovily 542 subjektů, z toho 275 žáci 6. a 7. tříd a 267 žáci 8. a 9. tříd.

Tabulka 4 Řešení šikany (332 dětí)

Jak se šikana vyřešila?	6.-7. třída		8.-9. třída		6.-9. třída		stat. význam.
zásahem školy	72	30,5 %	31	13,0 %	103	21,7 %	NS
nevyřešila, pokračuje	52	22,0 %	43	18,1 %	95	20,0 %	NS
"kárné" opatření	4	1,7 %	15	6,3 %	19	4,0 %	p=0,05
DÚ, pasťák, vězení	11	4,7 %	13	5,5 %	24	5,1 %	NS
2, 3 z chování	12	5,1 %	6	2,5 %	18	3,8 %	NS
vyložení ze školy	5	2,1 %	8	3,4 %	13	2,7 %	NS
zásahem rodičů	20	8,5 %	34	14,3 %	54	11,4 %	NS
zadržení policií	12	5,1 %	12	5,0 %	24	5,1 %	NS
spolužáci "to" vzali do svých rukou	2	0,8 %	10	4,2 %	12	2,5 %	NS
šikanujícího to omrzelo a přestal	5	2,1 %	1	0,4 %	6	1,3 %	NS
šikanující si uvědomil chybu a přestal	2	0,8 %	6	2,5 %	8	1,7 %	NS
šikanovaný zvládl situaci sám	5	2,1 %	6	2,5 %	11	2,3 %	NS
zásahem cizího člověka	3	1,3 %	2	0,8 %	5	1,1 %	NS
zásahem vedoucího kroužku	3	1,3 %	2	0,8 %	5	1,1 %	NS
učitel, škola situaci podcenili	18	7,6 %	18	7,6 %	36	7,6 %	NS

Zdroj: bílá pole tabulky Kadlecová (2010), zelené pole tabulky vlastní zpracování

Tabulka 4 ukazuje počet dětí, které napsaly, jak se šikana vyřešila. U dětí z 6. a 7. tříd se šikana v převážné většině případů vyřešila zásahem školy, v 8. a 9. třídách vliv školy klesá. Odpovědělo celkem 436 dětí, z toho 231 žáků 6. a 7. tříd a 205 žáků 8. a 9. tříd.

Tabulka 5 Ukončení příběhu šikany (450 dětí)

Jak příběh dopadl?	6.-7. třída		8.-9. třída		6.-9. třída		stat. význam.
dobře, oběť je ve škole, vše je v pořádku	135	57,2 %	115	48,3 %	250	52,7 %	NS
šikana pokračuje	52	22,0 %	43	18,1 %	95	20,0 %	NS
oběť se musela přestěhovat	6	2,5 %	17	7,1 %	23	4,9 %	p=0,01
oběť musela změnit školu	11	4,7 %	15	6,3 %	26	5,5 %	NS
oběť se úspěšně pokusila o sebevraždu	2	0,8 %	6	2,5 %	8	1,7 %	NS
oběť se neúspěšně pokusila o sebevraždu	1	0,4 %	4	1,7 %	5	1,1 %	NS
myšlenky na sebevraždu	4	1,7 %	5	2,1 %	9	1,9 %	NS
oběť sama začala šikanovat	11	4,7 %	15	6,3 %	26	5,5 %	NS
oběť v nemocnici	11	4,7 %	13	5,5 %	24	5,1 %	NS
oběť zemřela	3	1,3 %	2	0,8 %	5	1,1 %	NS
oběť v trvalé péči psychiatra	0	0,0 %	6	2,5 %	6	1,3 %	NS
oběť zůstala ve škole, ale má stále problémy	16	6,8 %	9	3,8 %	25	5,3 %	NS
agresor se přestěhoval	4	1,7 %	0	0,0 %	4	0,8 %	NS
oběť začala brát drogy	0	0,0 %	6	2,5 %	6	1,3 %	NS

Zdroj: bílá pole tabulky Kadlecová (2010), zelené pole tabulky vlastní zpracování

Tabulka 5 ukazuje všechny možnosti konců příběhů o šikaně. Některé údaje se mohou během jednoho příběhu opakovat vícekrát (např. oběť měla myšlenky na sebevraždu a zároveň musela změnit školu). Převážná většina vyprávění v obou souborech skončila „dobře“. Tento graf obsahuje celkem 512 možností, jak příběhy skončily. 256 možností u žáků 6. a 7. tříd a 256 možností u žáků 8. a 9. tříd.

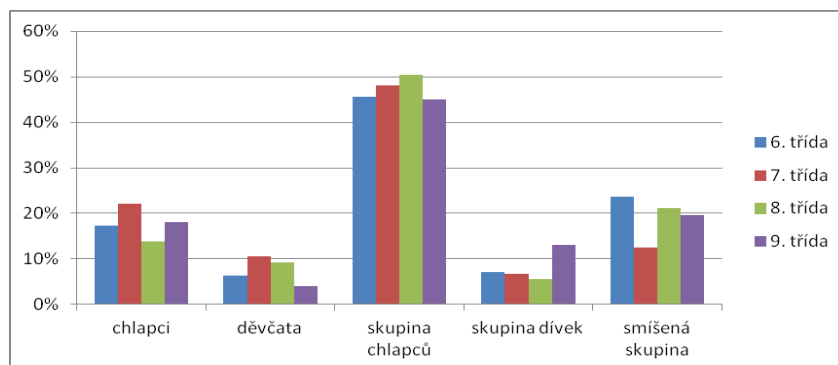
Vysvětlivky pro výše uvedené tabulky:

stat. význam: statistická významnost

NS: statisticky nevýznamná hodnota

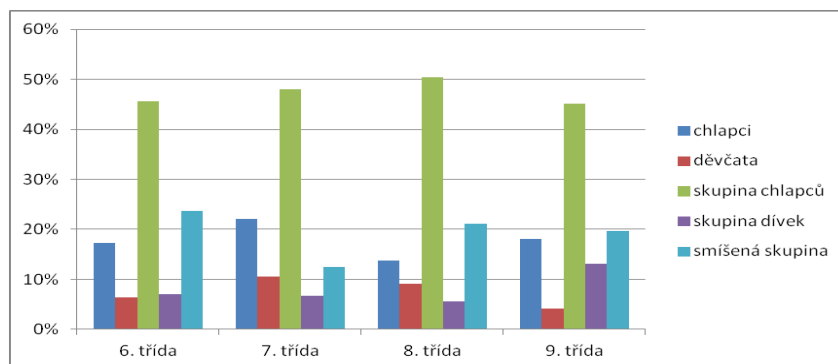
p: statisticky významná hodnota

Graf 1 Agresoři v jednotlivých ročnících - podle typu osob (434 dětí)

Zdroj: Kadlecová (2010) + vlastní zpracování

Graf 2 Agresoři v jednotlivých ročnících - podle ročníků (434 dětí)

Zdroj: Kadlecová (2010) + vlastní zpracování

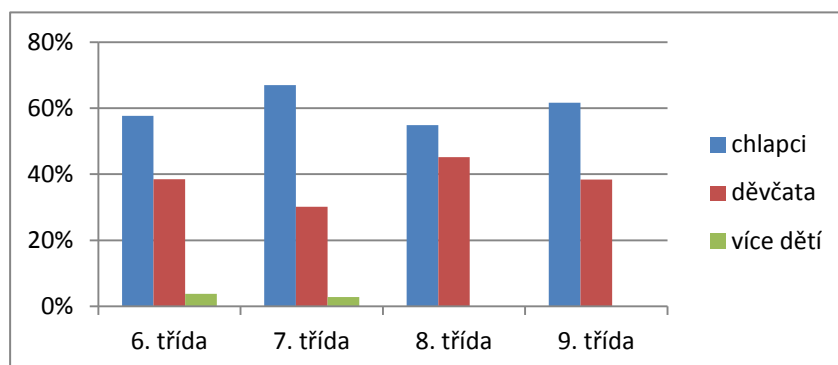
Tabulka 6 Agresoři v jednotlivých ročnících (434 dětí)

Agresoři	6. třída	7. třída	8. třída	9. třída	6. -9. třída
Chlapci	17%	22%	14%	18%	18%
Děvčata	6%	11%	9%	4%	7%
skupina chlapců	46%	48%	50%	45%	47%
skupina dívek	7%	7%	6%	13%	8%
smíšená skupina	24%	13%	21%	20%	19%

Zdroj: Kadlecová (2010) + vlastní zpracování

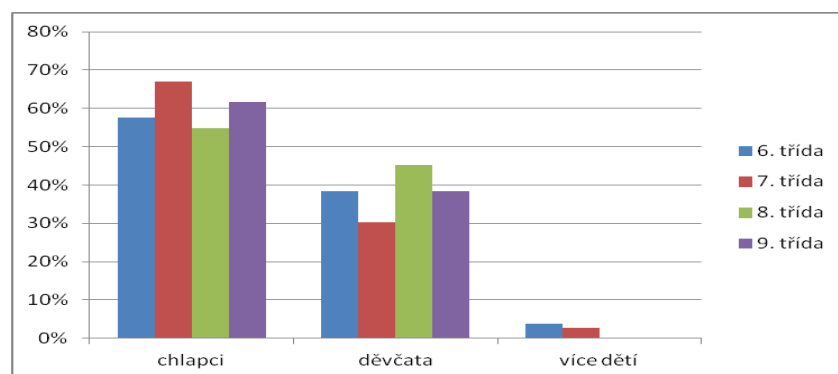
Grafy 1, 2 a tabulka 6 ukazují, že ve všech ročnících nejčastěji šikanují skupiny chlapců.

Graf 3 Oběti v jednotlivých ročnících – podle typu osob (434 dětí)

Zdroj: Kadlecová (2010), vlastní zpracování

Graf 4 Oběti v jednotlivých ročnících – podle ročníků (434 dětí)

Zdroj: Kadlecová (2010), vlastní zpracování

Tabulka 7 Oběti v jednotlivých ročnících (434 dětí)

Oběti	6. třída	7. třída	8. třída	9. třída	6. -9. třída
Chlapci	58%	67%	55%	62%	60%
Děvčata	38%	30%	45%	38%	38%
více dětí	4%	3%	0%	0%	2%

Zdroj: Kadlecová (2010) + vlastní zpracování

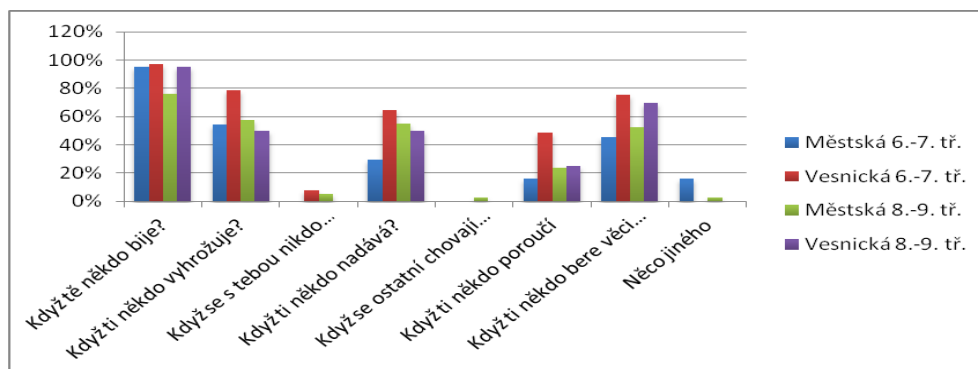
Grafy 3, 4 tabulka 7 ukazují, že ve všech třídách jsou nejčastěji šikanováni chlapci a to jednotlivě.

4.2 Výsledky souboru 2

Graf 5 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Co znamená slovo šikana?

rozdělení podle odpovědi

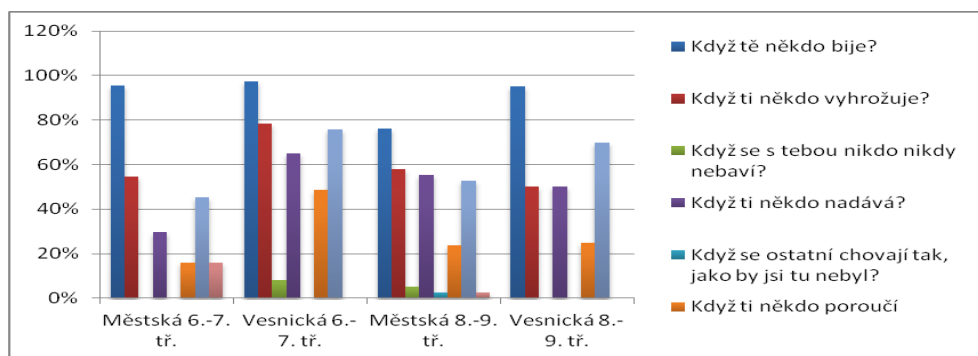

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 6 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Co znamená slovo šikana?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 5, 6 ukazují, že děti v obou souborech nezahrnují do významu slova šikana ostrakizující chování.

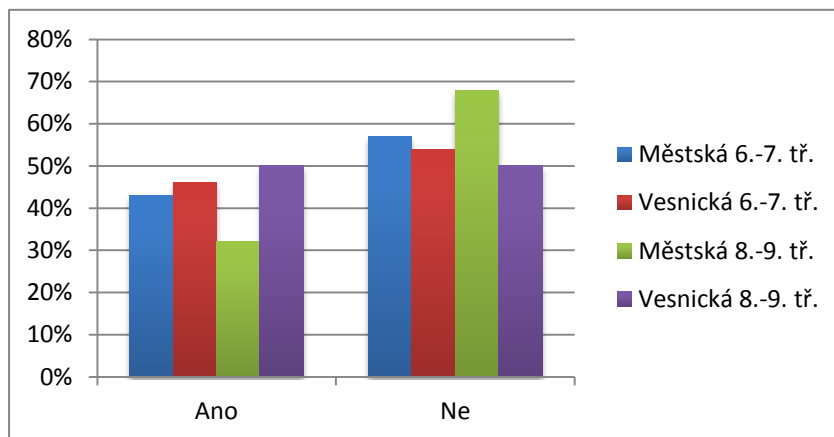
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku*	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	44	36	36	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 7 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Setkal jsi se někdy se šikanou?

rozdělení podle odpovědi

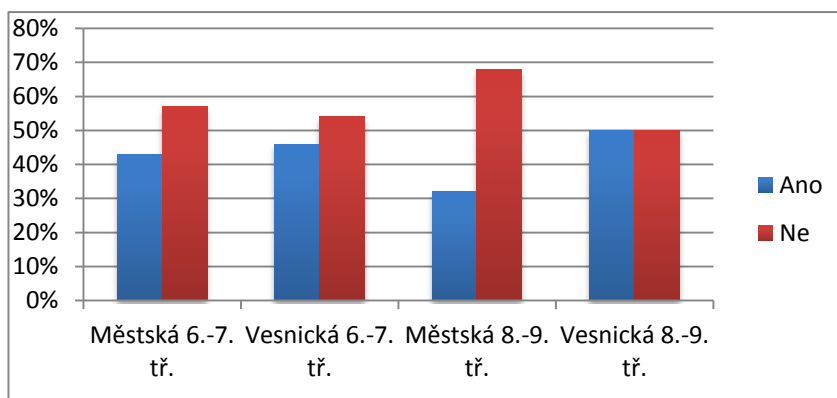

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 8 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Setkal jsi se někdy se šikanou?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 7, 8 ukazují, že děti (soubor v grafu označený modře) ze všech zkoumaných souborů mají osobní zkušenost se šikanou.

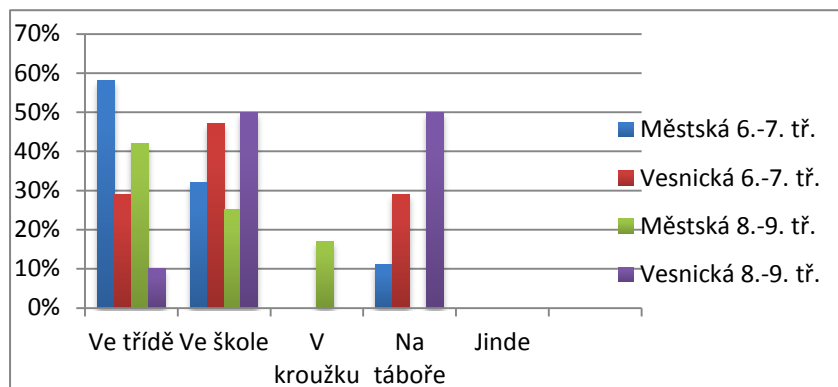
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku*	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	44	37	38	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 9 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Pokud jsi se setkal se šikanou, kde?

rozdělení podle odpovědí

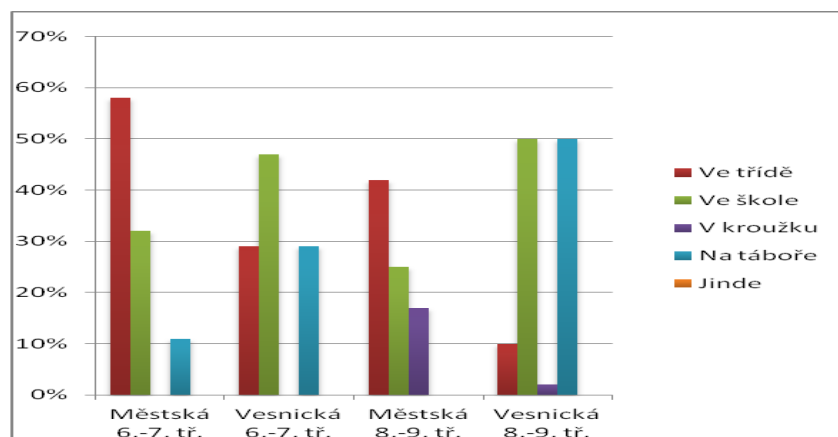

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 10 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Pokud jsi se setkal se šikanou, kde?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 9, 10 ukazují, že nejvíce se děti se šikanou setkávají ve školním prostředí, vysokých hodnot rovněž dosahují zkušenosti z letních táborů.

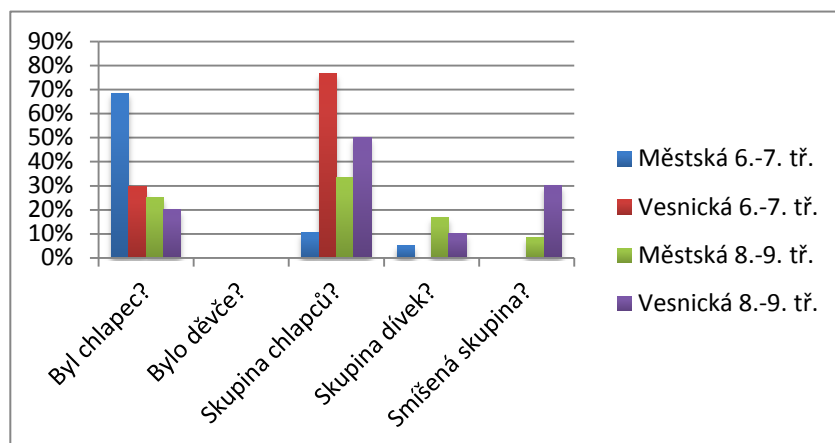
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku*	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	19	17	12	10

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 11 Povědomí dětí o šikaně a kyberšikaně

Ten kdo šikanoval

rozdělení agresorů podle pohlaví

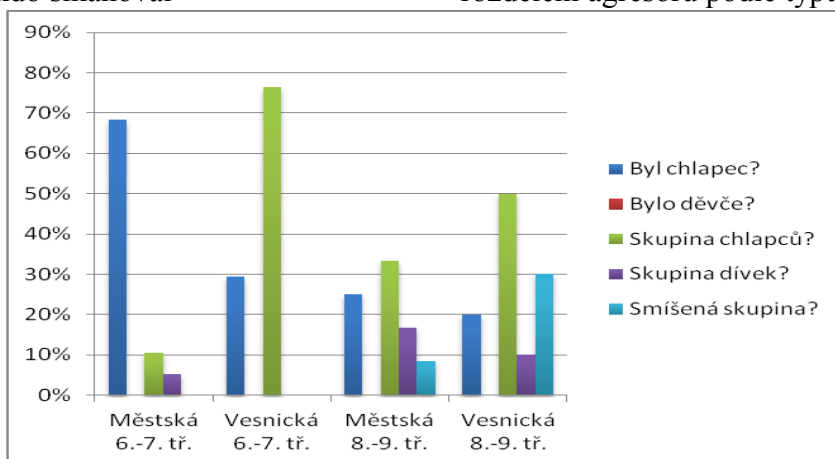

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 12 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Ten kdo šikanoval

rozdělení agresorů podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 11, 12 ukazují, že v převážné většině případů šikanovaly skupiny chlapců.

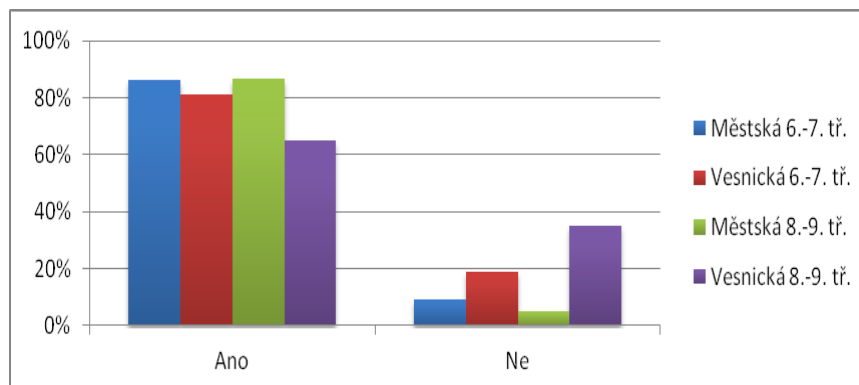
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku*	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	19	17	12	10

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 13 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Kdyby tebe nebo někoho jiného někdo šikanoval, řekl by si to?

rozdělení podle odpovědi

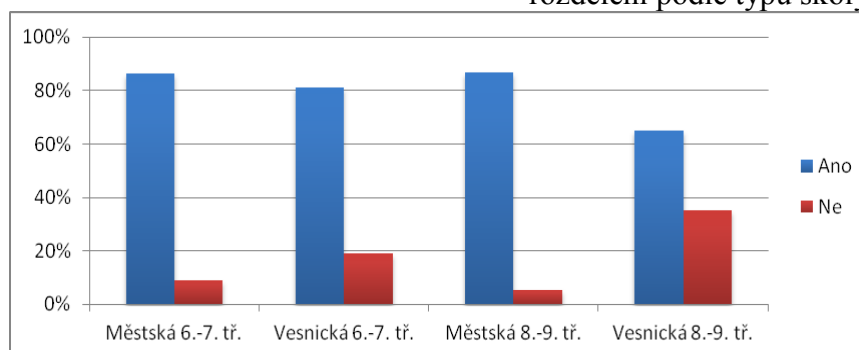

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 14 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Kdyby tebe nebo někoho jiného někdo šikanoval, řekl by si to?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 13, 14 ukazují, že v případě šikany sebe nebo někoho jiného, by se převážná většina dětí všech zkoumaných souborů svěřila.

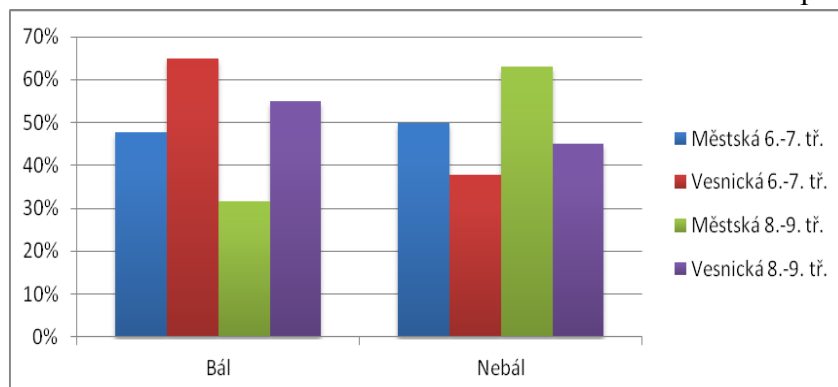
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	42	37	36	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 15 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Kdybys to řekl, nebál by ses, že by to potom bylo ještě horší?

rozdělení podle odpovědi

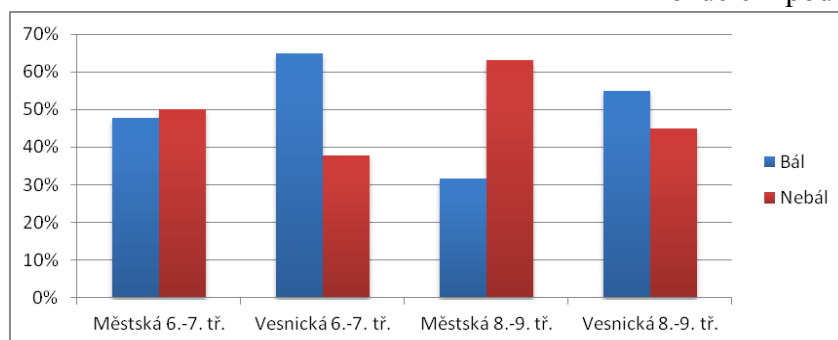

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 16 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Kdybys to řekl, nebál by ses, že by to potom bylo ještě horší?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 15, 16 ukazují, že děti vesnických škol by se po oznámení šikany více obávaly zhoršení situace, kdežto děti městské školy by se zhoršení šikany spíše nebály.

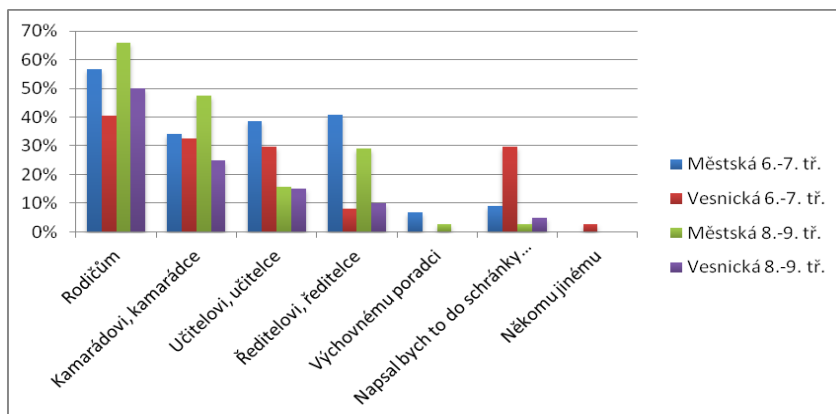
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	42	37	36	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 17 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Kdybys to řekl, komu?

rozdělení podle odpovědí

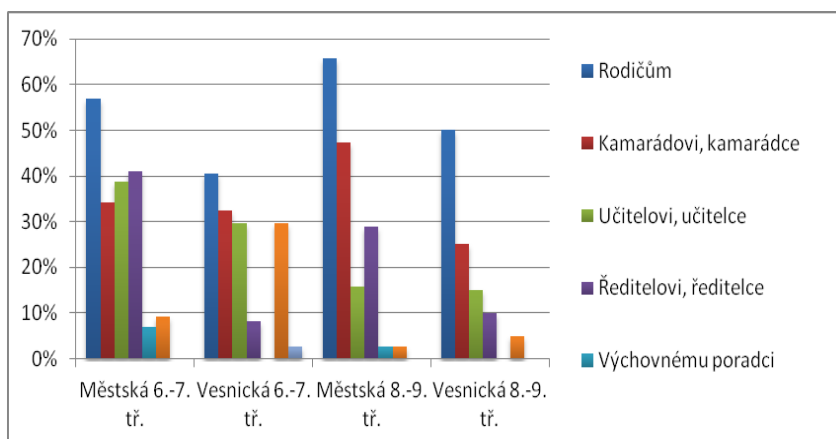

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 18 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Kdybys to řekl, komu?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 17, 18 ukazují, že pokud by děti šikanu oznámily, bylo by to ve všech souborech v převážné většině rodičům.

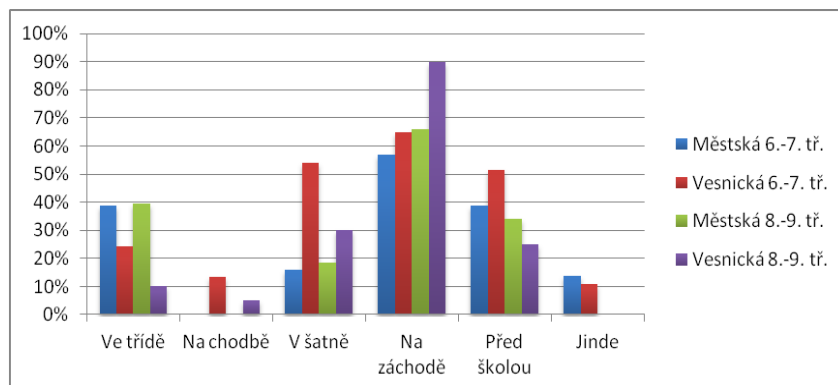
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	42	36	36	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 19 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Na jakých místech ve školy by se dalo nejlépe šikanovat?

rozdělení podle odpovědí

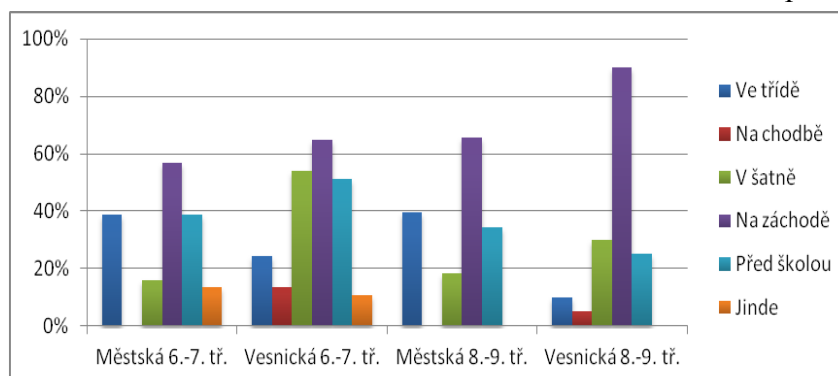

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 20 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Na jakých místech ve školy by se dalo nejlépe šikanovat?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

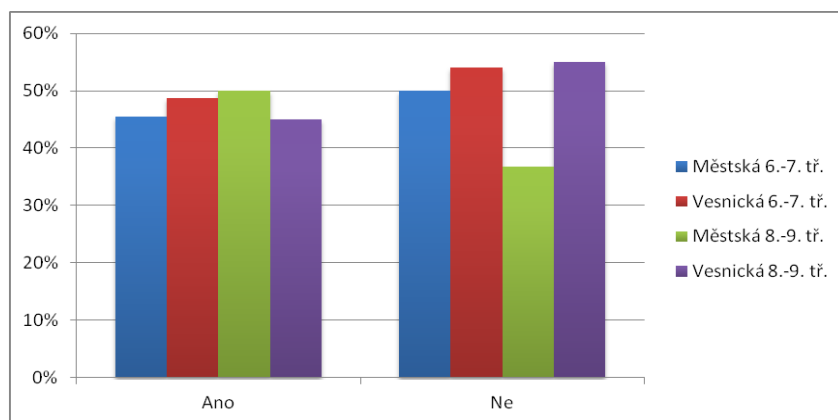
Grafy 19, 20 ukazují, že děti ve všech zkoumaných souborech v převážné většině případů udávají toalety jako „nejvhodnější“ místo pro šikanování.

Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	44	37	37	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 21 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

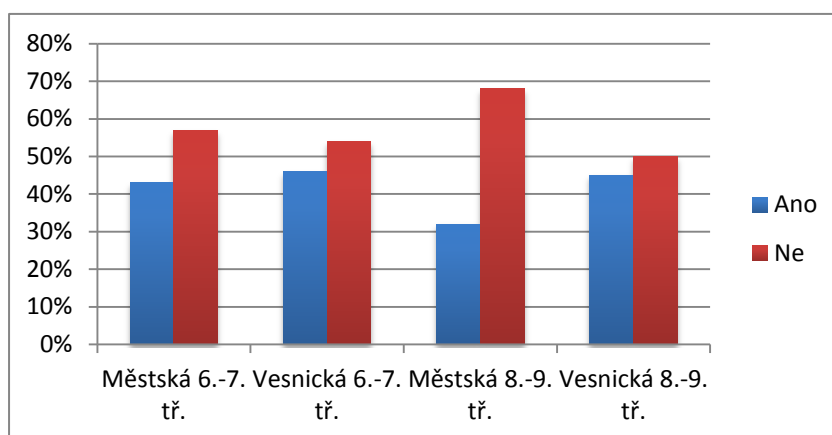
Myslíš, že se dá šikana ve škole dobře utajit? rozdělení podle odpovědí

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 22 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Myslíš, že se dá šikana ve škole dobře utajit? rozdělení podle typů školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 21, 22 ukazují, že těsná většina dětí ze všech zkoumaných souborů se domnívá, že šikana se ve škole spíše nedá utajit.

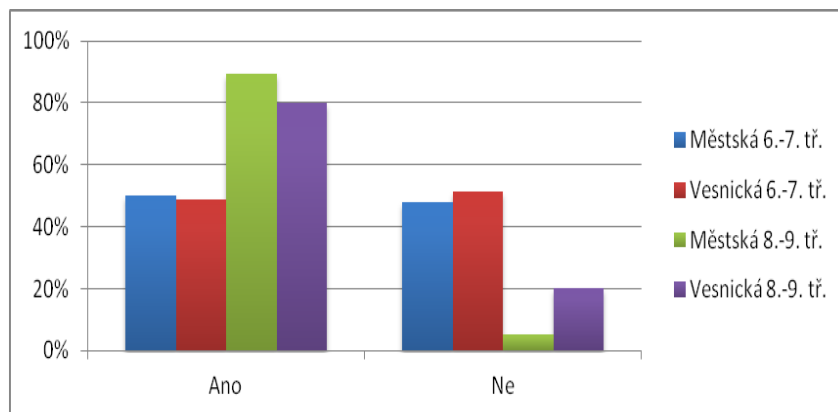
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	42	37	37	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 23 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Víš, co znamená termín kyberšikana?

rozdělení podle odpovědí

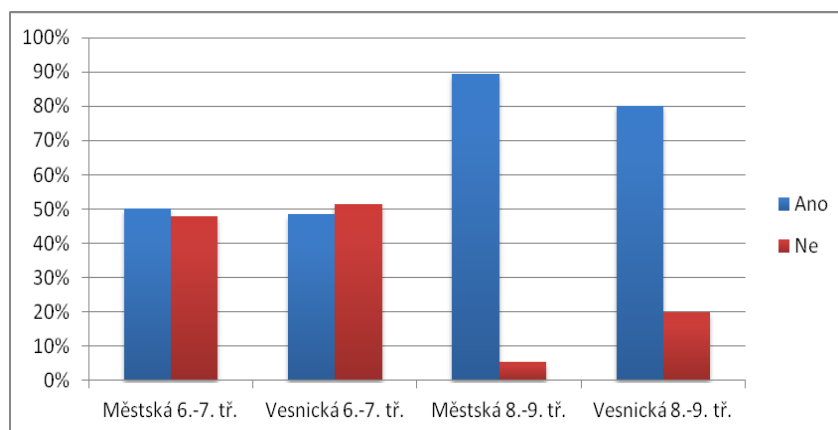

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 24 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Víš, co znamená termín kyberšikana?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 23, 24 ukazují, že děti 6. a 7. tříd obou typů základních škol v polovině případů neznají termín kyberšikana, žáci 8. a 9. tříd většinou význam tohoto slova znají.

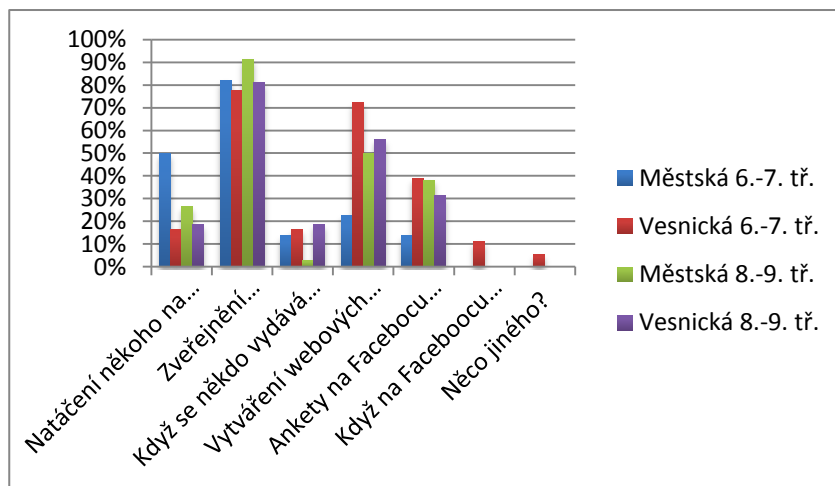
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	43	37	36	20

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 25 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Pokud ano, je to?

rozdělení podle odpovědí

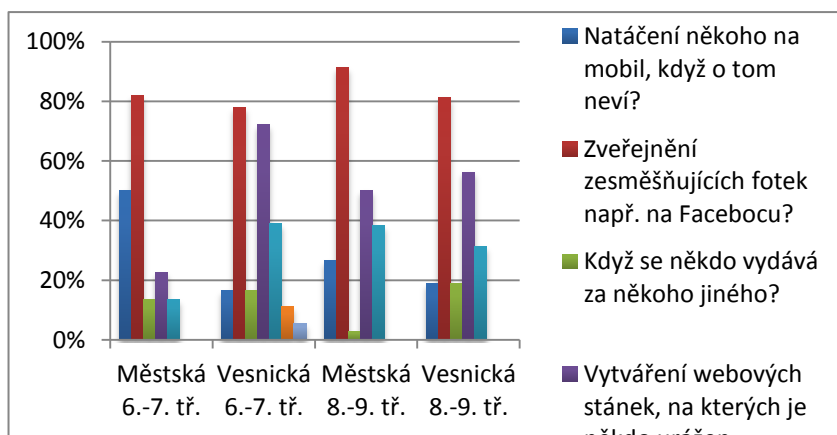

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 26 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Pokud ano, je to?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 25, 26 ukazují, že znalosti dětí o významu slova kyberšikana jsou nedostačující.

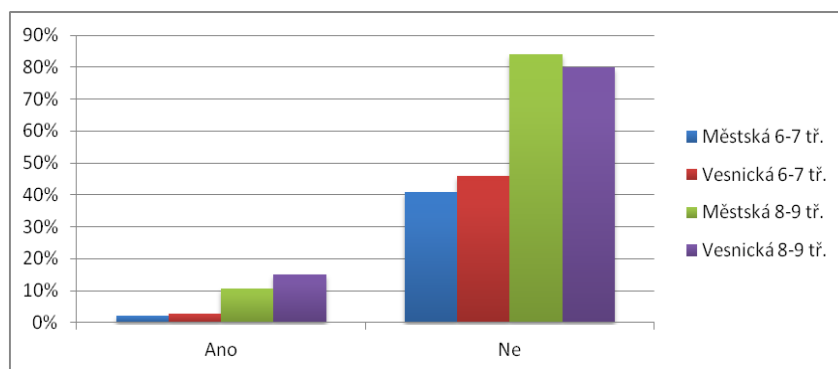
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	23	19	35	16

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 27 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Znáš někoho, kdo je prostřednictvím mobilu nebo internetu zesměšňován, nebo urážen?

rozdělení podle odpovědi

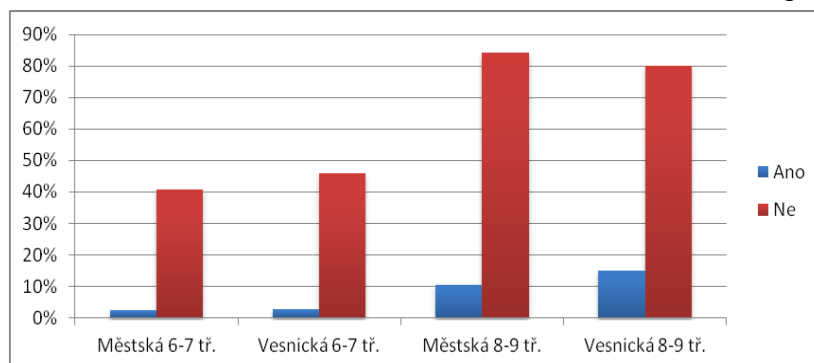

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 28 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Znáš někoho, kdo je prostřednictvím mobilu nebo internetu zesměšňován, nebo urážen?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 27, 28 udávají, že převážná většina dětí ze všech zkoumaných souborů se s kyberšikanou nesetkala.

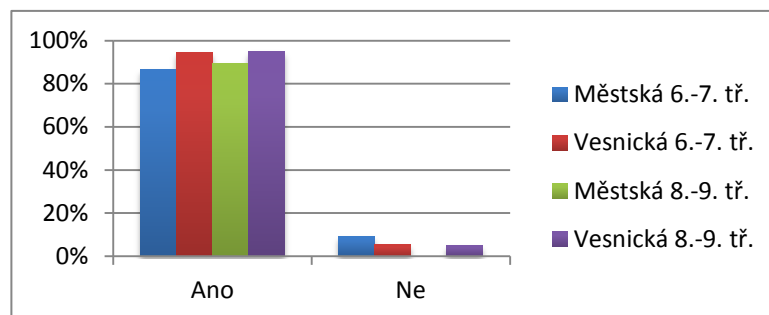
Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	24	18	36	19

*složení souboru odpovídajících dětí

Graf 29 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Řekl Vám někdo z učitelů, co máte dělat, kdyby Vás někdo šikanoval?

rozdělení podle odpovědi

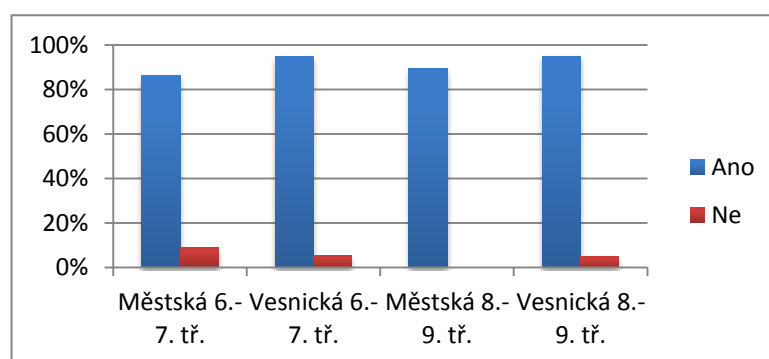

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 30 Znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně

Řekl Vám někdo z učitelů, co máte dělat, kdyby Vás někdo šikanoval?

rozdělení podle typu školy

Zdroj: vlastní výzkum

Grafy 29, 30 ukazují, že ve všech zkoumaných souborech jsou děti informovány pedagogy, jak se zachovat v případě šikany.

Počet žáků, kteří odpověděli na tuto otázku*	Městská 6-7 tř.	Vesnická 6-7 tř.	Městská 8-9 tř.	Vesnická 8-9 tř.
	42	37	35	20

*složení souboru odpovídajících dětí

4.3 Výsledky souboru 3

Tabulka 8 Schránky důvěry v základních školách v Jihočeském kraji

	Ano	Ne
schránky důvěry	24	3
dobré zkušenosti se schránkami důvěry	10	15

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 8 ukazuje, že schránky důvěry jsou k dispozici téměř ve všech sledovaných školách.

Tabulka 9 Osvědčení se schránek důvěry v praxi

neosvědčila	8
málo osvědčila	4
osvědčila	3

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 9 ukazuje, že stránky důvěry s v praxi ve větší míře neosvědčily.

Tabulka 10 Literatura týkající se šikany ve školní knihovně

klasická literatura	7
letáky, brožury, časopisy	4
jiná forma	5

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 10 ukazuje, že ve školních knihovnách převládají klasická díla týkající se šikany.

5. Diskuze

Soubor 1

Jako jeden ze základních zdrojů pro zpracování údajů výzkumu jsem použila publikaci Evy Kadlecové Šikana z pohledu dětí (2010). Po prostudování knihy jsem zjistila, že některé údaje v tabulkách knihy neodpovídají mým potřebám pro zpracování práce. Autorka zřejmě měla jiné požadavky na získávání a zpracování informací. Tyto požadavky jsem s autorkou nekonzultovala. Já jsem některé z údajů sčítala dvakrát, event. třikrát, pokud se sumovaly. Významným zjištěním jsou rozdíly v určitých údajích mezi jednotlivými ročníky základních škol. Statisticky významné rozdíly jsou uvedeny ve třech případech.

Jeden z bodů hodnocení příběhů byla motivace agresora k šikanujícímu chování, potažmo rozdíly v této motivaci u žáků 6. až 7. tříd a žáků tříd 8. až 9 (Tabulka 1). Mezi zkoumanými soubory nejsou výrazné rozdíly v jednotlivých důvodech šikany, až na rozdíl v šikaně bezdůvodné a šikaně z touhy po penězích či jiných materiálních hodnotách. Z výsledků je patrné, že šikana v 6. a 7. třídě se z touhy po penězích přechyluje na tu bezdůvodnou, takže směrem k fyzickému nebo psychickému násilí, násilí nemateriálnímu. Kdežto v 8. a 9. třídách žáci převážně šikanují z touhy po penězích, po svačině, po materiálních věcech. Šikana bez uvedeného důvodu zde naopak ustupuje. V žádných zdrojích se mi nepodařilo vyhledat příčiny této odlišnosti.

Krátce se zastavím u motivů „agresor sám šikanovaný“, „násilí doma“ a „hádky doma“. Ani tyto výsledky nejsou zanedbatelné, v obou souborech představují zhruba 15 % případů. Výskyt a podobu agresivního chování (Výrost, Slaměník, 2008) ve významné míře ovlivňuje sociální prostředí i způsob života, ve kterém jedinec žije, ale i prostředí menších skupin, kterých je členem. Velmi důležitý na vývoj člověka je celkový způsob chování lidí vůči sobě, systém norem, preferování vzorců chování a praktiky při řešení každodenních situací. Děti vyrůstající v rodinách, kde se násilí vyskytuje (Občanské sdružení ROSA, 2007), jsou jeho svědky v 94 % případů a 40 % z nich se i stalo oběťmi násilí, byly týrány fyzicky, psychicky či napadeny při obraně matky. Nejde jen o samotné násilí, již „pouhá“ jeho přítomnost, jež se dopouští jeden

rodič vůči druhému, bývá traumatizujícím zážitkem na celý život. Světová zdravotnická organizace považuje přítomnost dětí při násilí páchaných na jiných osobách za psychické týrání (Gajdošová a kol., 2008). Tyto děti mívají narušené vztahy s vrstevníky, vlivem zažitého vzorce chování bývají agresivnější nebo naopak bázlivé. Od násilného rodiče se učí svalovat odpovědnost na druhé, obviňovat z neúspěchů okolí. „*Dítě se v takové rodině učí agresivitě, jako dovolenému způsobu chování*“ (Matoušek, Kroftová, 1998, p. 44). Je pro ně přirozené chovat se agresivně nebo tolerovat agresivní chování. Tyto postoje a chování si děti v průběhu svého vývoje osvojují přirozenou nápodobou. Poté tento model mohou aplikovat ve svých vztazích (k sourozencům, spolužákům, později v partnerském životě) (Hoskovcová, 2009).

Druhá oblast výzkumu se zabývá otázkou, jaké děti jsou nejvíce šikanovány (Tabulka 2). Z výpočtů je patrné, že dětí šikanovaných z nějakého důvodu je v obou souborech zhruba dvakrát tolik než dětí šikanovaných bezdůvodně, dětí jakýchkoli. Přesto dětí, jakýchkoli dětí, šikanovaných bez důvodu či bez udání důvodu je v 6. a 7. třídách více než 30 % a v 8. a 9. třídách více než 20 %. Kolář (2011) uvádí, že téměř každá skupina si najde nějakou oběť a někdy podle něj ani není důležité, jaká ona oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý a tak se obětí může stát kterékoli dítě. Dodává, že přesto na školách „typické oběti“ existují. Nejslabší ze slabých. Děti, které neumějí skrývat strach a zneužívat strachu druhých. Děti špatně vybavené na hru „na silné a slabé“. Děti (Říčan, Janošová, 2010) šikanované v jedné třídě se často stávají oběťmi i v jiné třídě, v jiné škole, na letním táboře atd.

Vágnerová (2009) uvádí, že se oběti šikany stávají jedinci vyrůstající v rodině s příliš ochrannou výchovou, která nevede děti k samostatnému rozhodování a sebeprosazování nebo děti z rodin, kde se vyžaduje bezvýhradná poslušnost (Vágnerová a kol., 2009) Říčan Janošová (2010) uvádí, že oběti šikany v poslední době nepříbylo nejen proto, že vzrostla dětská agresivita, ale i proto, že je více dětí, které jsou rizikové svým chováním a vlastnostmi danými hlavně rodinnou výchovou.

Významnými rozdíly mezi žáky 6. a 7. tříd a 8. a 9. tříd jsou v šikanování dětí malých, mladších a slabších. Žáci šestých a sedmých tříd šikanují tento typ dětí zhruba

dvakrát tak častěji než žáci osmých a devátých tříd. Přesto jsou tyto děti v obou souborech důvodného šikanování na prvním místě.

Oba soubory obětí tvoří zhruba v 11 % noví žáci. Děti, které se přistěhovaly nebo se jiným způsobem dostaly do již zaběhnutého kolektivu. Metodický pokyn ministra školství upozorňuje, že nově přicházející žákům je třeba věnovat pozornost, neboť přizpůsobovací kontakty nejsou vzácností (Metodický pokyn, 2008).

Statisticky významným rozdílem je, děti se „špatným vzhledem“ jsou více jak dvakrát častěji šikanovány v ročnících vyšších. V pubescentním období vymezeném věkem 13 až 15 let je u dětí velmi důležité hodnocení vzhledu. Děti důkladně zkoumají svůj zevnějšek, začínají o svůj vzhled zvýšeně dbát, pečlivě volí oblečení i účes porovnávají se se svými vrstevníky (Langmeier, Krejčířová, 2006). Domnívám se, že tento jev může souviset s homofobní šikanou, kdy příčinou negativních projevů může být upnutá představa správné dívky a pokud je některá jiná, vybočuje. Totéž se dá říct i o chlapcích (Smetáčková, Braun, 2009).

Celkem významného rozdílu dosáhlo šikanování dětí z chudých rodin. Žáci z 8. a 9. tříd je šikanují téměř třikrát tak častěji než ti mladší. Zároveň tito žáci šestkrát méně často šikanují děti z rodin bohatých. Materialismus propuká u dětí asi v osmi až devíti letech a právě ve třinácti letech dosahuje maxima (Langmeier, Krejčířová, 2006). Domnívám se, že toto by mohlo být zdůvodnění toho, proč starší děti ustupují právě materialismu a bohatství na úkor nemajetnosti či chudoby.

Je alarmující, že ve většině případů (Tabulka 3), a to v obou skupinách, se oběť nesvěřila nikomu. Pro vysvětlení této obavy existuje několik možných důvodů. Oběti se mohou obávat, že by jim nikdo neuvěřil. Jejich sebevědomí je tak snižené, že o svém problému nechtějí mluvit. O šikanování nemluví z obavy jak nepříjemného vyšetřování šikany, tak ze strachu z pomsty agresorů. Či mají strach svěřit se doma, jelikož předpokládají, že rodiče svým nevhodným chováním celou věc ještě zhorší (Vágnerová a kol., 2009). Oběti se mohou dále domnívat, že se v jejich případě vůbec nejedná o šikanu, či mají smysl pro kolektiv a cítí, že oznámení šikany by byl vůči spolužákům podraz. Mohou být přesvědčeny, že k šikaně dochází jejich vlastní vinou. Jako důvod

neoznámení šikany může být i to, že děti nemají dostatek příležitostí promluvit si s učitelem (Kyriacou, 2005). Zpočátku si dítě může myslet, že šikana ustane, nebo že celou situaci zvládne samo. Přiznání, že je šikanováno, je pro něj velice těžké. Znamená to připustit, sobě i okolí, že je slabé a nedokáže se bránit (Vágnerová a kol., 2009). S tímto názorem zcela souhlasím. Domnívám se a chápu, že musí být hodně těžké prolomit hradbu mlčení.

Všichni to věděli. Celá třída, skupina, věděla o šikaně. Zde jsou již patrné rozdíly mezi žáky 6. a 7. tříd (23,3 %) s žáky tříd 8. a 9. (13,9 %). Děti jsou ohrožovány vyhoceným tlakem skupiny, jsou konformní. Jednají tak, aby plnily očekávání druhých a vyhovují tiché dohodě se spolužáky.

Další zarážejícím faktem je, že pouhých 17 % v 6. a 7. dokonce 10 % dětí v 8. a 9. třídách řeklo o šikaně rodičům. Zřejmě to souvisí s výše zmíněným, z obav dětí, že by vše mohlo být ještě horší. Na tento problém těsně navazuje další a to, že v 6. a 7. třídě 3 % a v 8. a 9. třídě 10% dětí se doma nesvěří, protože tam nemají zázemí či se svěří, ale rodiče jim nevěří. Alarmující je, že počet těchto starších dětí je roven počtu starších dětí, které se svým rodičům svěřily.

Vzápětí připojím opačnou situaci. Rodiče oběti měli podezření (v několika případech už i jistotu) o probíhající šikaně svého dítěte, to však situaci popíralo. Na této situaci je zřetelně vidět, že šikanu provází všudypřítomný strach.

Nemalou roli při odhalování šikany hrají i kamarádi oběti. Žáci v 6. a 7. třídách se spolužákovi svěřili ve 2,1 % a žáci 8. a 9. tříd v 8,8 % případů. O tomto rozdílu jsem se zmínila před svým dvanáctiletým synem. Hned mi na to řekl: „Čím jsou starší, tím se za to víc stydí.“ Myslím, tyto údaje mohou souviset s výše uvedenými, že dětem se těžko přiznává, že jsou „slabé“, „neschopné si poradit“. Zhruba ve 2 % případů kamarádi nebo spolužáci v obou skupinách i sami zasáhli. Či si všimli a šikanu oznámili. Nejčastěji pedagogovi, v 6. a 7. třídě dokonce dvakrát tak častěji než v 8. a 9. třídě. V dalších případech šikanu oznámili rodičům či na policii. Mladší děti se celkově více iniciují v pomoci obětem a v ohlašování šikany autoritám.

Necelá 3 % dětí se se šikanou svěřila sourozenci. Není nad to mít zdravé a

fungující vztahy v rodině. Některé děti svěřili své trápení více lidem, ti starší výrazně častěji.

Dostávám se k pro mě deprimujícím výsledkům. Učiteli se děti v 6. a 7. třídách děti svěřily pouze v 6 % a v 8. a 9. třídách dokonce jen ve 4 % případů. Velmi malé procento dětí má důvěru ve svého pedagoga. Řediteli se svěřili mladší děti ve 3 % a ti starší v 1 % případů. Schránka důvěry zaznamenala kolem 2 % příběhů v obou skupinách. Dalším děsivým faktem je, že výchovnému poradci se děti nesvěřují vůbec. Pokládám si otázku, proč to tak je.

Kolář upozorňuje, že základní překážkou komunikace mezi žákem a pedagogem je tradiční hierarchicko – autoritativní způsob práce. Pedagog z pozice nadřazené autority usiluje o svůj vliv. Využívá k tomu své přirozené převahy. Skupinu řídí sám, převažuje jednostranná komunikace, je opomíjena spolupráce mezi žáky. Legální sociální strukturu vytvořenou pedagogem žáci nepřijímají, vytvoří si svojí – neformální. Zákonitě dochází k rozporu mezi normami a postoji, které preferuje pedagog a normami a postoji, které upřednostňuje většina žáků. To brání pedagogovi poznat život ve skupině i tomu, aby ho významným způsobem utvářel. Dalším faktem je, že pedagog jakoby vychází vstříc „silným“ žákům nebo většině třídy. Snaží se s nimi vyjít, aby si udržel autoritu. Toto se však děje na úkor těch „slabých“ (Kolář, 2011).

Na druhou stranu Bendl (2003) uvádí, že děti oceňují na učitelích schopnost jasná pravidla stanovit a vyžadovat jejich dodržování. Ze stovek jeho dotazníků a rozhovorů s dětmi vyplývá, že žákům samotným vadí, když si učitel neumí zjednat ve škole disciplínu a ve třídě panuje permanentní chaos. V prostředí s minimem pravidel se žáci cítí nejistě, protože kázeň jim poskytuje ochranu a bezpečí.

Domnívám se, že tyto dva názory se vzájemně nevylučují. Jde „jen“ o to najít tu hranici, kdy učitel bude lidský a laskavý a zároveň důsledný.

Dalším bodem výzkumu je otázka vyřešení šikany (Tabulka 4). U dětí z 6. a 7. tříd převažuje vyřešení šikany zásahem školy a to v 31 % případů, kdežto u dětí 8. a 9. tříd škola pomohla pouze ve 13 %. Nabízí se myšlenka, že čím starší děti, tím menší vliv školy.

S tímto údajem souvisí i výsledek, že téměř v 8 % u obou souborů učitel či škola šikanu podcenili. Kolář (2011) udává, že hlavní příčinou jejich selhání je neznalost mimikry šikanování, pokusí se šikanu řešit, možná poctivě, ale neodborně. Udává ale i možnost, že pedagogové, potažmo i ředitelé škol šikanu často popřou, výpověď oběti zlehčí nebo zpochybní. Tuto formu nazývá uniformní schéma obrany ředitelů. Ti se při provalení šikany cítí obzvlášť ohroženi. Mají dojem, že kdyby na své škole připustili šikanu, byla by to špatná škola a oni špatnými řediteli. Zaplaví je pocit, viny, vědomí, že selhali. Proto možnou šikanu bagatelizují, nezřídka vinu svalují na oběť či její rodiče. Toto je zřejmě složitá morální otázka. Domnívám se, že nasnadě je pouze jedna odpověď. Dítě je přece vždy na prvním místě. Jak se může někdo vyrovnat s tím, že ze strachu ze ztráty úcty a prestiže, kvůli vše obklopujícímu společenskému tlaku dokonalosti a bezchybnosti, „obětuje“ ohrožené dítě? Navíc dítě, které věří v jeho pomoc? K tomuto tématu se posléze, po představení mediální kampaně projektu Minimalizace šikany vrátím. Cílem této kampaně v roce 2008 bylo kromě jiného upozornit širokou veřejnost na závažnost problému šikany s cílem pochopit, že šikana se ve větší či menší míře vyskytuje na každé škole. A škola, která její výskyt přiznává a pracuje na jeho řešení, ta je osvícená. Škola, která výskyt šikany popírá, ta naopak signalizuje nebezpečí (Minimalizace šikany, 2008). Co ale udělám já jakožto neinformovaný rodič? Dám své dítě do školy, která přiznává možné potíže se šikanou? Nezapíši raději své dítě do školy, která o šikaně nemluví? A protože o ní nemluví, tak tam není? A pokud už mé dítě tuto školu navštěvuje, nebudu svolávat rodičovské schůzky, protože se budu obávat toho strašného, magického slova „šikana“? Nebudu chtít své dítě přeložit do „té“ druhé školy? Do té druhé, kde slovo šikana nepoužívají? Není i toto důvod, proč školy často šikanu bagatelizují, proč o ní nemluví? V současné době a v současném způsobu financování školství by mohlo být pochopitelné, leč neospravedlnitelné, že se slovo, které straší nejen žáky, ale i rodiče, nepoužívá.

Z příběhů dětí dále vyplývá, že šikanu vyřešili i rodiče oběti. V první skupině v 9 %, ve druhé dokonce ve 14 % případů. Domnívám se, že ve chvíli, kdy se rodiče dozví o šikaně svého dítěte, je pochopitelná tendence tuto situaci vyřešit sám a to co nejrychleji. Vágnerová a kol. (2009) upozorňuje, že pokud rodiče oběti osloví přímo

agresora nebo jeho rodiče, riskují možnost zhoršení celé již tak těžké situace. Rodiče agresora mohou celou věc otočit a označit právě oběť za toho, kdo ve třídě provokuje a celou situaci spouští. Mohou též u rodičů oběti apelovat za pochopení, „hrát na city“ nebo je naopak fyzicky napadnout či vyhrožovat. Agresor může vůči oběti zvolit taktiku zastrašování a hrozí, že oběť ze strachu šikanu odvolá. Existuje i riziko, že agresor „přitvrdí“ protože se cítí ohrožen a si je vědom podpory svých rodičů, takže své útoky zesiluje (Vágnerová a kol., 2009).

Děti dále ve svých příbězích udávají vyřešení šikany řádnými i mimořádnými prostředky školy. Zde je zřejmý další statisticky významný rozdíl. Je jím uložení „kárného“ opatření, jako je napomenutí nebo důtka třídního učitele, důtka ředitele školy, či jiné nespécifikované formy trestu. Děti v 6. a 7. třídách tato opatření jako následek šikany pro agresory popsaly v 1. 7 % případů. Kdežto děti 8. a 9. tříd se na formu potrestání agresora zaměřovaly více. Ve svých příbězích jí zdůraznily v 6.3 %. V několika málo případech si šikanující uvědomil svou chybu a nebo ho šikanování omrzelo a sám přestal.

Při studování kasuistik jsem zaznamenala, že se pár dětí píše o šikaně v zájmovém kroužku. Těchto příběhů bylo v knize minimum, přesto bych ráda podotkla, že šikana nemá svoje hranice, zdaleka přesahuje ty školní a je potřeba se na ni zaměřit i mimo školu. Domnívám se, že zvláště hrozící je v kroužcích zaměřených na výkony, v kroužcích sportovních. A nemyslím tím jen samotnou šikanu probíhající mezi dětmi, ale i šikanu ze strany trenérů. Rozumím a chápu, že pro každého z nich je důležité vyhrát nebo se alespoň umístit na horních příčkách v krajském přeboru, rozumím a chápu, že mezi dětmi jsou sportovci nadaní i méně nadaní, ale z praxe vím, že rozhodně není výjimkou, že některé děti „prosadí“ na střídačce i několik zápasů po sobě. Kam se poděla ta radost, to odhodlání, děti něčemu učit?

Poslední zkoumanou oblastí bylo zjištění, jak příběh dopadl (Tabulka 5). Tento odstavec už je jen bilancování. První místo v žebříčku získala odpověď „dobře, oběť je ve škole, vše je v pořádku“. V 6. a 7. třídě takto dopadlo 57 % příběhů, v 8. a 9. třídě 48 %. Zhruba polovina „šťastných“ konců (i když slovem dobře zdaleka příběh nekončí).

Není to přece jenom málo? Pořád je tu polovina druhá, polovina dětí, kde slůvko „dobře“ nepadlo. V 6. a 7. třídách ve 22 % a v 8. a 9. třídách v 18 % šikana pokračuje. Nekompromisně vysoké hodnoty!

U obou souborů musela oběť změnit školu. V 7,1 % v 8. a 9. třídách se oběť dokonce „musela“ přestěhovat s celou rodinou, v 6. a 7. třídách se rodiny obětí stěhovaly ve 2, 5 % případů, což je dalším významným statistickým rozdílem ve porovnávání příběhů podle věku. Tento rozdíl dle mého názoru nelze nijak vysvětlit. Paradoxem zde je, že agresor se přestěhoval pouze v 1,7 % příběhů v první skupině. Z 8. a 9. tříd se nepřestěhoval ani jeden.

Dalším varovným signálem je, že oběť začala sama šikanovat (4.7 % v nižších ročnících, 6.3 % v ročnících vyšších). Zde začíná nikde nekončící začarovaný kruh.

Nebývá výjimkou, že oběť zůstává ve škole, ale stále má problémy. Ochrana oběti je přitom alfa i omegou řešení školní šikany. Kolář (2001) udává, že po bezprostředním vyšetření šikany a potrestání agresorů nelze spoléhat na to, že se šikana vyřešila. Nebyly odstraněny příčiny šikanování ve skupině. Dodává, dále, že bezpečnost oběti může být dále posílena některým z uvedených způsobů (setkávání pedagoga s loajálními informátory, stanovením ochránců oběti, popř. i z vyšších ročníků, intenzivním sledováním situace aj.). Poté, co byly odstraněny příznaky šikany, následuje léčba - odstranění příčin šikanování v celé skupině a to ve formě budování bezpečného klimatu třídy a programů osobnostní a sociální výchovy.

Vysoké procento (zhruba 5 % u obou souborů) příběhů naznačuje, že oběť skončila v nemocnici, 2,5 % starších dětí zůstává v trvalé péči psychiatra. To nasvědčuje tomu, jak obudných rozměrů fyzická, ale i psychická šikana dosahuje. To dokazují i velmi vysoká čísla ve formě myšlenek na sebevraždu, pokusů o sebevraždu a v poslední řadě sebevraždou úspěšnou. Děti zmínily ve svých příbězích i oběti, které v důsledku šikanování zemřely (viz Tabulka č. 5).

V další části práce jsem se zaměřila na zjištění pohlaví a způsobů šikany agresorů. Jak je možné, že suverénně největší počet agresorů jsou právě skupiny chlapců a hned poté skupiny smíšené? Skupina i jedinec vyvíjejí přirozený sociální vliv

ve svém okolí k podřízení se jejím požadavkům. Uplatnění sociálního vlivu se může uskutečnit různými způsoby a vést k různým důsledkům. Souhrnně lze tyto jevy nazvat pojmem konformita. Tímto pojmem se rozumí změny chování nebo názoru, které vznikají jako výsledek tlaku skupiny či jiného jedince. Vyznačuje se tím, že lidé dělají, co sami nechtějí a co by bez sociálního tlaku nedělali (Výrost, Slaměník a kol., 2008).

Naopak nekonformnost se projevuje nezávislostí úsudků a chování. Člověk se chová podle svého přesvědčení, ale nevylučuje připojení ke skupině v případě, že názor skupiny odpovídá jeho mínění. Konformita není výjimečným jevem. Co tedy vede člověka ke změně názorů a postojů? Základem konformity jsou dvě potřeby. Potřeba mít pravdu a potřeba být oblíben. Další podstatnou příčinou konformity je snaha být akceptován jinými lidmi. Chováme se a usuzujeme podobně jako jiní lidé, abychom se nevymykali.

Konformita je vysvětlována jako podrobení normám ostatních, abychom neztratili přízeň, abychom nebyli odmítnuti (Výrost, Slaměník a kol., 2008). Samozřejmě ve třídě i v třídní skupině (např. parta chlapců) se utvářejí obecně přijímané normy. Pokud tyto normy legalizují násilí, týrání se stává „normálním“. Nekonformní děti odolávající tlaku norem, se objevují velmi zřídka (Kolář, 2011).

Dalším důvodem násilí skupiny může být i fakt, že šikanující žáci jsou ostatními chlapci považováni za „drsňáky“ a ostatní se, vedeni obdivem, k nim přidávají (Kyriacou, 2005).

V souvislosti se skupinovým šikanováním zmíním pojem rozptýlená odpovědnost. Sociologie sice tento pojem používá v situacích poskytnutí či neposkytnutí pomoci, ale napadá mě otázka, zda by nemohl být synonymem pro situace konání či nekonání dobra. Aneb pro konání zla. Vysvětlím. Je-li nějaké události přítomna jedna osoba, veškerá odpovědnost leží na ní, ovšem je-li přítomno osob více, pak se odpovědnost rozptýlí na celou skupinu. U jedince se tak snižuje pocit morální odpovědnosti z neposkytnutí pomoci, protože přítomni jsou další a případné obvinění z pasivity by se rozložilo na celou skupinu. Tím pádem se snižuje osobní zodpovědnost každého jednotlivce. Domnívám se, že i rozptýlená odpovědnost „usnadňuje“

šikanujícím skupinám ono ubližování (Výrost, Slamění, a kol. 2008).

Z výzkumu dále vyplynulo, že děvčata v 7. a 8. třídě šikanují spíše samostatně a v 6. a 9. třídě převážně ve skupinách. Kolář (2011) uvádí, že častost výskytu dívčí šikany je podobný jako u té chlapecké. Je to tím, že dívky jsou šikanovány jak děvčaty, tak chlapci i to, že dívčí šikana má své zvláštnosti a od té chlapecké se v několika aspektech liší. Je rafinovaná, na první pohled nevinná. Často se děje v kamarádkém převleku. Existují dívky, které šikanují s úsměvem, ale s dobře mířeným šípem do nejcitlivějších míst obětí. Šikanované dívky často považují iniciátorku šikanování za spolehlivou kamarádku. Naproti tomu chlapci používají častěji otevřenou fyzickou agresi. Onen kamarádký převlek nemusí být nutně pouze „zástěrka“. Oběť a agresora mohou být skutečné kamarádky, mohou spolu trávit volný čas a třeba i prázdniny. Při zadrhnutí kamarádství ale následuje pomsta v podobě šikany. Kolář dále udává, že existuje řada dalších variant, včetně navázání kamarádství za účelem dostat se oběti pod kůži. Naproti tomu u chlapců oběti šikany spíše nepatří do okruhu kamarádů agresorů. Dalším rozdílem v pořadí je častější výskyt závislosti mezi tyrankou a obětí. Vzájemně se potřebují, oběť nezřídka pocituje náklonnost k agresorce (Kolář, 2011).

Proto je odhalení (a často i připuštění si) dívčí šikany velice obtížné. Souhlasím s tvrzením, že dívčí šikanování se může skrývat za vnějškově přátelskými vztahy. Kolář (2011) dále uvádí, že přátelství děvčat nebývá vždy zdaleka idylické. Je tvořeno hierarchizovanými podskupinami a skrytým bojem o sílu statusu. Záměr ublížit se obtížně dokazuje. A to až tak, že skrytě i pro samotnou agresorku (Kolář, 2011).

Ve všech třídách byli oběťmi převážně chlapci. Vždy to byla více jak nadpoloviční většina. Domnívám se, že to souvisí již s výše sděleným, že převahou šikanujících byly skupiny chlapců. Myslím si, že chlapci šikanují chlapce, protože si tím dodávají větší pocit moci a síly. Kolář (2011) uvádí, že agresori tváří v tvář konfliktům umí potlačovat nejistotu, zápasy v nich vyvolávají jakousi euforii, která přehlušuje vnitřní neklid a strach. Jsou krutí a touží po moci. To jsou hlavní hnací pružiny šikanování (Kolář, 2011).

Dívky jsou šikanovány o něco méně než chlapci. Zvláštnostmi dívčí šikany jsem

se zabývala výše.

Myslím, že je zajímavé, že v 8. třídě je šikanováno poměrně více dívek ku počtu chlapců a v 7. třídě je to naopak. Domnívám se, že vyšší procento šikanovaných dívek si lze vysvětlit nevhodně uplatňovanými kontakty v sexuální oblasti. V období vlastní puberty (vymezeného věkem cca 13 -15 let) se začíná ohlašovat zájem o druhé pohlaví. I když zprvu bázlivý a nejistý. Začínají se objevovat jedinci, kteří překonávají skupinová tabu a orientace na druhé pohlaví. Často však zůstávají ve skupině a projevují zájem „na dálku“ – pokřikují na sebe a koketují s příměsí vtipkování (Langmeier, Krejčířová, 2006). Myslím si, že toto může být některým dívkám nepříjemné, zvláště pokud se v navazování vztahu k vrstevníkům ještě nedostaly do tohoto stadia. Věk samozřejmě není pravidlem vyvíjení se vztahu k druhému pohlaví, vše závisí na osobnostních a sociálních předpokladech. Upozorňuji ale i na to, že podněty moderního života přicházející z filmu a televize urychlují a pozměňují celý cyklus. Udávají, že někteří autoři se domnívají, že tradiční dospívání mizí a děti si pod společenským tlakem osvojují předčasnou dospělost a bez žádoucího emočního pouta tím vplouvají do světa dospělých (Langmeier, Krejčířová, 2006). Kdežto ve fázi prepubertální (vymezené věkem cca 11 -13 let) zprvu převažuje sklon vytvářet skupiny složené z jedinců stejného pohlaví. I když takové skupiny vznikaly již dříve, nyní jsou stabilnější a více organizované. Jedinci opačného pohlaví jsou aktivně odmítáni. Chlapci zavrhnou děvčata a ta zase chlapce (Vágnerová M., 2005).

Poslední hodnotou tohoto výzkumu je šikanování většího počtu dětí. Tato čísla jsou nízká (i když jaké číslo je ve spojitosti se šikanou nízké?), a navíc postupně klesá v jednotlivých ročnících. Z příběhů je patrné, že v 8. a 9. třídách již skupiny šikanovaných dětí nejsou.

Soubor 2

V druhé části teoretické práce jsem použila strukturovaný dotazník vypracovaný pro žáky šestých až devátých tříd základních škol. Cílem dotazníků bylo zjistit znalosti dětí o šikaně a kyberšikaně, dále, zda se s těmito jevy někdy setkaly i jak by si teoreticky počínaly při střetu se šikanou. Návratnost dotazníků z městské školy činila

81 %, z vesnických škol v průměru 95%. Dotazníky jsem ve všech případech předala ředitelům základních škol a děti je samostatně vyplňovaly v rámci hodin občanské nauky. Vyplňování dotazníků bylo dobrovolné. S tím zřejmě souvisí zdánlivá hodnověrnost vyplněných dotazníků. Čekala jsem velké množství úmyslně zkreslených údajů, mohu konstatovat, že se mi v tomto smyslu znehodnocený dotazník nevrátil ani jeden.

První otázka, kterou jsem v dotazníku položila, byla, co vlastně znamená slovo šikana. Převážná většina dětí vidí šikanu jako záměrné ubližování, vyhrožování, nadávání a vyžadování peněz či jiných materiálních věcí. Odpovědi „Když se ostatní chovají, jako bys tu nebyl“ a „Když se s tebou nikdo nebaví“ neoznačily v dotazníku téměř žádné děti. Přesto tyto znaky jsou již v literatuře popisovány jako ostrakizované chování. Děti si zřejmě neuvědomují, že „odmítání někoho“ již může znamenat zárodečnou formu šikanování. Domnívám se, že i kdyby si děti toto uvědomovaly, přízeň ostatních by to nikomu nepřineslo. Když se s nimi ostatní nebaví, nezmění se to jen tím, že budou vědět, že je to šikana.

Nadpoloviční většina dotazovaných dětí uvádí, že se se šikanou nikdy nesetkala. Přesto údaje o počtu dětí majících nějakou zkušenost se šikanou jsou vysoké. V šestých a sedmých třídách městské školy je to celkem 44 %, ve stejných třídách vesnických škol celkem 46 % dětí. V osmých a devátých třídách městské školy je to 30 %, ve vesnických školách dokonce 50 % dětí. Tyto údaje jsou srovnatelné s výzkumy projektu Minimalizace šikany, který udává, že 40 % dětí školního věku má zkušenost se šikanou. (Minimalizace šikany, 2008).

V převážné většině případů šikanování probíhalo v jejich vlastní třídě. Druhá v pořadí je šikana v rámci školy. Šikanu v zájmových kroužcích uvádí minimum dětí. Za významné zjištění považuji údaje z 8. a 9. tříd vesnických škol. Tito žáci ve 25 % případů udávají jako místo, kde se setkali se šikanou, letní tábor. Tato informace je pro mě překvapivá, nicméně souvisí s již výše zmíněným, že šikana nemá hranice, zdaleka to není jen „školní“ záležitost.

Iniciátory šikany byly v převážné většině případů skupiny chlapců. Stejně jako

ve výše zmíněných kasuistikách Evy Kadlecové (2010). Výjimku zde tvořily 6. a 7. třídy městské školy, kde v převážné většině případů šikanoval chlapec.

Z dalších odpovědí vyplývá, že kdyby byly děti svědky šikany, v převážné většině případů by to oznámily.

S tím souvisí otázka, zda by se děti neobávaly, že by se po ohlášení šikany mohla situace ještě zhoršit. Zde je již patrný rozdíl mezi školami. Žáci všech ročníků městské školy by se spíše neobávali, naopak žáci škol vesnických by se obávali zhoršení situace ve formě „přitvrzení“ šikany.

Další otázka zněla, kdyby šikanu děti oznámily, komu by to bylo. V převážné většině zněla ve všech souborech odpověď „rodičům“. Významným údajem srovnatelným s předchozími kasuistikami je, že žáci 6. a 7. tříd by dvakrát tak častěji řešili problém s učitelem než žáci 8. a 9. tříd. Dalším shodným rysem je, že výchovný poradce ve svěřování se dětí se šikanou nehraje téměř žádnou roli.

Dalším poznatkem, který jsem se z dotazníku dozvěděla, je, že „nejvhodnější“ místo pro šikanování jsou na toalety. Toto místo zmínila naprostá většina žáků. Martínek (2009) zmiňuje toalety na druhém místě (po třídě) v celkovém výčtu varovných míst šikany i to, že dozor konající pedagog musí mít přehled o tom, kdo tam vchází, jak dlouho tam pobývá. Varující je též shlukování dětí před WC a hluk v těchto prostorech. Na dalších místech děti udávaly prostory kolem školy, šatny a vlastní třídu. Za zmínku stojí, že žáci 6. a 7. tříd obou typů škol zmiňovali i jiné možnosti, nejčastěji autobusovou zastávku.

Na otázku, zda se šikana ve škole dobře utajit, zde jsem se setkala s rozporuplnými výsledky. Děti na tuto otázku odpovídaly téměř v polovině ano a ve stejném případě ne.

Další otázka, naštěstí s valnou většinou kladných odpovědí, zněla, zda dětem vysvětlil někdo z učitelů, co mají dělat, kdyby je někdo šikanoval.

Překvapená jsem byla, a to nemile, že téměř polovina dětí 6. a 7. tříd (jak městské školy, tak vesnických) nezná termín kyberšikana. Domnívám se, že

informovanost žáků v tomto směru by se měla neprodleně zlepšit. Žáci 8. a 9. tříd městské školy termín kyberšikana většinou znají, žáci 8. a 9. tříd vesnických tříd znají tento termín v 80 %.

Ale i přesto děti, znající význam tohoto slova, u otázky, co znamená termín kyberšikana, zaškrtnly převážně odpověď „zveřejňování zesměšňujících fotek na facebooku“. Přitom v dotazníku bylo sedm správných možností. Což potvrzuje fakt, že děti jsou v této oblasti nepoučené.

Předposlední otázkou dotazníku určeného dětem bylo, zda znají někoho, kdo je prostřednictvím mobilního telefonu nebo internetu zesměšňován či urážen. Celkem 9 dětí ze 139 odpovědělo kladně. Otázkou je, zda jsou výsledky dotazníků oproti statistikám projektu E – bezpečí nízké proto, že děti nemají zkušenost s kyberšikanou či zda tyto hodnoty pramení z jejich neinformovanosti v tomto směru.

Soubor 3

V poslední části práce jsem se zaměřila na získání informací o používání schránek důvěry a skladbě knih s tematikou šikany ve školních knihovnách základních škol. Dotazník jsem elektronickou poštou odeslala ředitelům 216 základních škol v Jihočeském kraji. Návratnost dotazníků činila 13 %. K poslednímu výzkumu jsem použila tedy 27 dotazníků. Z odpovědí vyplývá, že schránky důvěry jsou k dispozici dětem téměř ve všech školách, ale jejich využití se v praxi neosvědčilo, většinou pro nezájem dětí. Domnívám se, že se mohou obávat zneužití svého vzkazu, anonymity, která je neosobní, toho, že si nejsou jisti, kdo si o jejich trápení přečte a co s tím „udělá“. Napadá mě i myšlenka, že pokud chtějí poskytnout informaci a zůstat v anonymitě, mohou mít strach z prozrazení podle jejich písma.

Literatura ve školních knihovnách je v největší míře zastoupena klasickými díly Michala Koláře. Děti, někde zároveň i učitelský sbor, mají k dispozici knihy, letáky, časopisy a elektronické nosiče týkající se šikany. Jejich konkrétní názvy jsou obsaženy v neupravené formě, i s některými konkrétními názory týkající se dětské šikany ředitelů škol, v příloze.

Zdravotně sociální fakulta v Českých Budějovicích rozesílala v roce 2010 publikace Evy Kadlecové do základních škol v Jihočeském kraji. Zarážející je pro mě skutečnost, že jako zdroj literatury týkající se šikany ve školních knihovnách, ji neuvedl ani jeden z oslovených ředitelů.

6. Závěr

V této práci jsem na podkladě rozboru kasuistik a dvou dotazníků získala informace o zkušenostech dětí se šikanou v Jihočeském kraji. Prostudovala jsem 474 příběhů a zjistila jsem, že zkušenosti i způsoby řešení šikany souvisí s věkem obětí i agresorů. Z výzkumu dále vyplývá, že agresory jsou převážně chlapci a to ve skupinách a obětmi rovněž chlapci, jednotlivci. Zjistila jsem, že děti mají nedostatečné znalosti o šikaně a především kyberšikaně. Z informací ředitelů základních škol vyplývá, že téměř ve všech oslovených školách jsou dětem k dispozici schránky důvěry, ale jejich užití v praxi se příliš neosvědčilo, většinou pro nezájem dětí. Složení literatury ve školních knihovnách je různé, ve většině škol převažují díla Michala Koláře.

Hypotéza 1

Zkušenosti dětí se šikanou souvisí s věkem obětí i agresorů – byla potvrzena.

Hypotéza 2

Účast spolužáků při záchytu šikany je nedostatečná – nebyla potvrzena. Spolužáci či kamarádi obětí, zvláště v šestých a sedmých třídách, se v poměru k ostatním subjektům řešícím šikanu, angažují jak při záchytu, tak při ohlašování i řešení šikany.

Hypotéza 3

Úloha školy při vyšetřování šikany je omezená – nebyla potvrzena. Škola je v pomyslném žebříčku zasahujících institucí na prvním místě, leč její vliv se stoupajícím věkem žáků značně klesá.

Hypotéza 4

Sociální rodinné rozdíly ovlivňují šikanu agresorů i obětí – Sociální rozdíly ovlivňují šikanu dětí ve smyslu a bohatství.

Mějme na paměti, že právo na vzdělání i docházka do volnočasových zařízení je základním demokratickým právem dětí. Nenechme toto právo nikým a ničím omezovat. Zdůrazňujme dětem pozitivní morální hodnoty, rozvíjejme jejich schopnost tolerovat odlišnosti druhých. Věnujme se jim, mluvm s nimi a dívejme se na ně. Mějme z nich radost a snažme se v dětech vidět to „lepší“. A to „lepší“ v nich podporujeme.

Domnívám se, že práce může být nabídnuta školám jako návod, jak se zachovat v případě výskytu šikany, jakých rozhodnutí se vyvarovat a jakými preventivními opatřeními šikaně předcházet.

7. Seznam použitých zdrojů

BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV. 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.

BUDINSKÁ, M. Hrozivý fenomén zvaný šikana. Praha: Portál. 2004. 114 s. ISBN 80-903439-0-2.

EGGERT, M. A., FALZO, W. Řešení konfliktů. Praha: Portál. 2005. 112 s. ISBN 80-7367-011-9.

ELLIOTOVÁ, M. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál. 1995. 153 s. ISBN 80-7178-419-2.

FIELDOVÁ, E. M. Jak se bránit šikaně. Praha: Ikar. 2009. 311 s. ISBN 80-249-1176-2.

GAJDOŠOVÁ, E., JAKUBKOVÁ, V., KAČÍROVÁ, M., SLOVÍKOVÁ, J. Ako zabrániť násiliu páchanému na deťoch a dospievajúcich. Národný program realizácie Národného programu starostlivosti o deti a dorost v Slovenskej republike na roky 2008–15. 2011. 48 s. ISBN 978-80-970660-1-7.

GOLDMANOVÁ, J. Jak si nenechat ublížit. 2. vyd. Praha: Portál. 2000. 142.s. ISBN 80-7178-413-3.

HEIDBRING, H. Psychologie morálního vývoje. Praha: Portál. 1997. 175 s. ISBN 80-7178-154-1.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál. 2005. 407 s. ISBN 80-73040-2.

HOSKOVCOVÁ, S. Psychosociální intervence. Praha: Karolinum. 2009. 184 s. ISBN 978-80-246-1626-1.

KADLECOVÁ, E. Šikana z pohledu dětí. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta. 2010. 186 s. ISBN 978-80-7394-199-4.

KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. Praha: Portál. 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, M. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál. 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

KREJČÍ, V., KOPECKÝ, K. Nebezpečí elektronické komunikace. 406/08/P106. Olomouc. [online]. [2012-08-05]. Dostupné z: <http://cms.e-bezpeci.cz/context/view/lang,czech/>

KYRIACOU, C. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál. 2005. 149 s. ISBN 80-7178-945-3.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. Vývojová psychologie, 2. aktualizované vydání. Praha: Grada. 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MÁDROVÁ, E. Zkuste být dítětem. Praha: Portál. 1998. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada. 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál. 1998. 335 s. ISBN 80-7178-226-2.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. 2008. Dostupné z: www.msmt.cz/metodicky-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-mezizaky?highlightWords=metodicky+pokyn+sikana

Minimalizace šikany [online]. 1. vydání. Liberec: Aisis. 2008. [cit.2012-08-5]. Dostupné z: http://minimalizacesikany.cz/files/publicita/brozura_o2_pdf

NELEŠOVSKÁ, A. Pedagogická komunikace v teorii a praxi. Praha: Grada Publishing.2005. ISBN 80-247-0738-1.

Občanské sdružení ROSA. Dejme stop násilí. [online]. 10.12. 2007. [cit. 2012-08-12]. Dostupné z: <http://www.rosa-os.cz/o-nas/informace-pro-tisk/>

POLICIE ČR. Rodiče pozor! Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí. [online]. 2008. [cit. 2012-08-5]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

ROGERS, V., Kyberšikana. Praha: Portál. 2011. 97 s. ISBN 978-80-7367-984-2.

ROTOVÁ, N. a kol. Kyberšikana a její prevence: Příručka pro učitele. Plzeň: Člověk v tísni, o.p.s. Statutární město Plzeň. 2009. ISBN 978-80-86961-78-1.

ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. Jak na šikanu. Praha: Grada Publishing. 2010. 153 s. ISBN 978-80-247-2991-6.

SMETÁČKOVÁ, I., BRAUN, R. Homofonie v žákovských kolektivech. Praha: Úřad vlády České republiky. 2009. ISBN 978-80-7440-016-2.

ŠTEFLOVÁ, J. Vzděláváním proti šikaně. Učitelské noviny [online]. 11/2010. [cit. 2012-08-05]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv%20clanek=3285>

VÁGNEROVÁ, K. a kol. Minimalizace šikany. Praha: Portál. 2009. 147 s. ISBN 978-80-7367-611-7.

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání. Praha: Karolinum. 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

VANÍČKOVÁ, E. Sociální zdraví dětí a škola. Praha: Ministerstvo mládeže, školství a tělovýchovy. 2002. 59 s. ISBN 80-239-0164-8.

VANIER, J. Cesta k lidství. Praha: Portál. 2004. 158 s. ISBN 80-7178-805-8.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK I. a kol. Sociální psychologie. Praha: Grada Publishing. 2008. 404 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

8. Klíčová slova

Agresor

Konformitah

Skupina

Obět'

Šikana

9. Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník 1

Příloha č. 2: Dotazník 2

Příloha č.1

Použitý dotazník

9.A

CO ZNAMENÁ SLOVO ŠIKANA?

- ☒ Když tě někdo bije?
- ☐ Když ti někdo vyhrožuje?
- ☐ Když se s tebou nikdy nikdo nebaví?
- ☐ Když ti někdo nadává?
- ☐ Když se ostatní chovají tak, jako bys tu nebyl?
- ☒ Když ti někdo poroučí?
- ☐ Když ti někdo bere věci nebo peníze?
- ☐ Něco jiného? Co?

SETKAL JSI SE NĚKDE SE ŠIKANOU?

- ☒ Ne
- ☐ Ve třídě
- ☐ Ve škole
- ☐ V kroužku
- ☐ Na táboře
- ☐ Jinde. Kde?

TEN, KDO ŠIKANOVAL?

- ☐ Byl chlapec?
- ☐ Bylo to děvče?
- ☐ Skupina chlapců?
- ☐ Skupina dívek?
- ☐ Smíšená skupina?

KDYBY TEBE NEBO NĚKOGO JINÉHO NĚKDO ŠIKANOVAL, ŘEKL BYS TO?

- ☒ Ano
- ☐ Ne

KDYBYS TO ŘEKL, NEBÁL BY SES, ŽE BY TO POTOM BYLO JEŠTĚ HORŠÍ?

- ☐ Bál
- ☒ Nebál

KDYBYS TO ŘEKL, KOMU?

- ☒ Rodičům
- ☐ Kamarádovi, kamarádce
- ☐ Učitelovi, učitelce
- ☐ Ředitelovi, ředitelce
- ☐ Výchovnému poradci
- ☐ Napsal bych o tom do schránky důvěry
- ☐ Někomu jinému. Komu?

NA JAKÝCH MÍSTECH VE ŠKOLE BY SE DALO NEJLÉPE ŠIKANOVAT?

- ☐ Ve třídě
- ☐ Na chodbě
- ☐ V šatně
- ☐ Na záchodě
- ☐ Před školou
- ☐ Jinde. Kde?

MYSLÍŠ, ŽE SE DÁ ŠIKANA VE ŠKOLE DOBRĚ UTAJIT?

- ☐ Ano
- ☒ Ne

ŘEKL VÁM NĚKDO Z UČITELŮ, CO MÁTE DĚLAT, KDYBY VÁS NĚKDO ŠIKANOVAL?

- ☒ Ano
- ☐ Ne

VÍŠ, CO ZNAMENÁ TERMÍN KYBERŠIKANA?

- ☒ Ano
- ☐ Ne

POKUD ANO, JE TO?

- ☐ Natáčení někoho na mobil, když o tom neví?
- ☒ Zveřejňování zasměšňujících fotek a videí např. na Facebooku?
- ☐ Když se někdo vydává za někoho jiného a s někým si např. chatuje?
- ☐ Vytváření webových stránek, na kterých je někdo uražen?
- ☐ Ankety na Facebooku např. o tom, kdo je nejošklivější, nejhorší?
- ☐ Když na Facebooku někdo nemá téměř žádné přátele?
- ☐ Něco jiného? Co?

ZNÁŠ NĚKOGO, KDO JE PROSTŘEDNICTVÍM MOBILU NEBO INTERNETU ZESMĚŠŇOVÁN ČI URÁŽEN?

- ☐ Ano
- ☒ Ne

Příloha č. 2

	Mají děti k dispozici schránku důvěry?	Pokud ano, osvědčila se vám?	Jakou literaturu ohledně šikany mají k dispozici žáci ve vaší školní knihovně?
základní škola 1	ano		ne
základní škola 2	ano	ne, děti píší málo, nebo vůbec, někdy si vymýšlejí	v knihovně a ve škole je zhruba 10 knih a brožur týkající se šikany, spíše si o ní, jakmile se její prvky objeví, zjišťujeme články na internetu
základní škola 3	ano	ano	BOLEST ŠIKANOVÁNÍ - KOLÁŘ, ALE TO JE SPÍŠ PRO UČITELE
základní škola 4	ano	Ano, osvědčila se, ale žáci ji moc nevyužívají. Pokud mají problém, řeknou mi to přímo anebo prostřednictvím žákovského parlamentu	Literatura o šikaně je určena hlavně pro pedagogy.
základní škola 5	ano	ano	ne
základní škola 6	ano	ano	Literatury máme spoustu, ale schránka ani literatura ještě žádný problém nevyřeší, pokud se nezmění morálka v celé společnosti. Děti kopírují chování rodičů a ty se neumí chovat ani jako dobytek.
základní škola 7	ne	ano, děti schránku důvěry nemají, jsou zvyklé problémy řešit rovnou s učitelkami. O šikaně děti poučujeme formou přednášek, povídání apod.	ne
základní škola 8	ne	děti zde mají k dispozici sešit, do kterého mohou psát - obvykle řešily obědy - požadovaly hranolky atd., ředitelské volno...	Jako literaturu pro základní informace škola využívá různé letáky a informační brožury Mekat
základní škola 9	ano	ne	Literatura je k dispozici u preventistky patologických jevů.
základní škola 10	ano	Ne, schránku důvěry máme, ale žáci ji prakticky nevyužívají. Pokud mají problém, řeší ho nejvíce se svým	V žákovské knihovně nemáme odbornou literaturu k tématu šikana, pouze beletrii a odebíráme časopis Junior. S pozdravem J. Kolesová

		TU nebo jiným pedagogem školy.	
základní škola 11	ano	Ano, málo ji využívají, skutečnou šikanu jsme odtud nezachytili. Děti tam píší spíš nesmyslné požadavky.	Žádnou, jsou informováni na třídnických hodinách a při hodinách OV, VkJ, TV...
základní škola 12	ano	ne	literatura je v knihovně, která je společná i pro děti, kromě odborné literatury pro učitele /Kolář, Bourcet, Gravillonová, Smetáčková /Braun, aj. které asi všechny znáte/máme knihu Rozum do lavice aneb jak správně na školu, kde jsou kapitoly o šikaně, knihu Nenechat si ublížit nejen pro dívky, využíváme materiálů SVP Spirála a materiálů časopisu Prevence, Rodina a škola.
základní škola 13	ano	ne	nevím
základní škola 14	ano	Ne, schránky důvěry jsme měli, ale posléze byly všechny dětmi zničeny, využívány byly pouze jako odpadkový koš v tom směru, že děti tam odkládaly papíry od svačiny ap. a pro náměty, stížnostoj a dotazy nebyly používány	Osvědčila se nám e- mailová adresa zveřejněná na nástěnkách - tu děti využívají . Mají asi tak pocit individuálního kontaktu bez adresnosti? Pokud chtějí zůstat v anonymitě, mají založenou mailovou adresu "nic neřikající" , např. makovapanenka ap., u psaných vzkazů mají pocit možnosti prozrazení? ,protože většinou děti, které si tímto způsobem hledají radu proti ostrakistům, chtějí zůstat v anonymitě...
základní škola 15	ano		nevím
základní škola 16	ano	Ne, schránka důvěry ve škole byla. Její instalaci prosadil před několika lety pan katecheta. Zájem o ni, respektive o její využívání nebyl valný, téměř žádný. Proto v současné době již rok schránku nemáme.	Roli" schránky u nás plní paní výchovná poradkyně a současně i preventistka před drogovými závislostmi. Vycházíme z pozorování učitelů, z jejich neformálních pohovorů se žáky a především z prevence před šikanou.
základní škola 17	ano	Ne, mají, ale jako vesnická škola máme zřejmě tak bezpečné prostředí(vyšlo to i v Mapě školy), že ji nevyužívají. Raději	ne

		zajdou rovnou za někým dospělým.	
základní škola 18	ano	ne	Z literatury např. M. Kolář: Bolest šikanování a různé letáky pro žáky i rodiče.
základní škola 19	ano	ano, schránku důvěry používáme jen nárazově, když se objeví nějaký problém nebo se chtějí žáci k něčemu vyjádřit	, v knihovně máme všechny brožury vydané VZP, Koláře Šikanu a některé materiály sdružení META, se kterým už několik let spolupracujeme v rámci prevence
základní škola 20	ne		Ne – povídají si
základní škola 21	ano	ano	Ne
základní škola 22	ano	ano	ne
základní škola 23	ano	Ano, osvědčila, i když se tam velmi málo objevují zprávy o závažnějších problémech, např. šikana	Literatura o šikaně ve školní knihovně (na naší ZŠ máme učitelskou a žakovskou knihovnu v jedné místnosti) Říčan - Agresivita a šikana mezi dětmi Londová - SPJ, agresivita a šikana mezi mládeží Brzobohatý - Problémy šikanování a jejich řešení Mrázková - Šikana na základní škole
základní škola 24	ano	Ano, dříve byla často používána, v dnešní době ji děti využívají málo. Ale určitě se osvědčila.	. Žáci si mohou půjčit knihu Bolest šikanování od Koláře, ale nemáme ji v knihovně, ale v kabinetě prodidrogového koordinátora. Dále si mohou půjčit řadu letáků též v kabinetě. Další informace mají na preventivní nástěnce, kde jsou letáky o šikaně od Policie ČR ale i jiných organizací. Navíc máme v každé třídě nástěnku s prevencí, kde mají děti právě leták od Policie ČR s tematikou šikany. Pokud byste měla ještě nějaké dotazy, klidně napište.
základní škola 25	ano	Ne, jsme školou rodinného typu, každý zná každého, případné nešvary se řeší bezprostředně. Schránka nebyla žáky zatím využita, využívají přímého kontaktu s učiteli, pokud cítí nějakou nespravedlnost	Michal Kolář - Bolest šikanování Jana Goldmannová - Jak si nenechat ublížit - bezpečnostní průvodce pro - náctileté DVD film Mezi stěnami v režii Davida Vignera CD Seznam se bezpečně plus spousta jiné literatury, CD a DVD týkající se dalších rizikových jevů (drogová problematika, další návykové látky, problém dospívání, prevence a sexualita, antikoncepce atd.), ale to už nebylo

			předmětem Vašeho dotazu
základní škola 26	ano	Ano, osvědčila i neosvědčila Dozvídáme se, jaké problémy naši žáci chtějí řešit nebo zajímavé informace, popř. připomínky. Většinou jsou "dopisy" v ní anonymní a s těmi se potom těžko pracuje.	K dispozici máme křesku Koláře a potom drobné informační letáky nebo materiály.
základní škola 27	ano	Ano, při uvedení schránky byla schránka využita, problémy jsme vyřešili. Nyní již téměř 3 roky je schránka bez dotazů Problémy se řeší přes školní žákovskou radu	Kolář: Skrytý svět šikanování ve školách Kolář: Bolest šikanování Erkert: Hry pro usměrňování agresivity